

Csarkó Imre

MEMENTO MORI¹

Három bihari katona kézíratos naplója az első világháborúból

A Bihari Múzeum 2014 májusától októberig az első világháború kitöréséről emlékezett meg egy időszakos kiállítás keretein belül. A kiállítási anyagok összegyűjtése közben három eredeti első világháborús napló került elő, melyeket három magyar honvéd írt, így örökítve meg az általuk átélt eseményeket.

Ezek a naplók, visszaemlékezések egyéni benyomásokon, szubjektív élményeken nyugszanak. A visszaemlékezés írójának szándéka, hogy írásban emlékezzen és emlékeztessen, megismertesse és megértesse másokkal azokat az eseményeket, amelyeknek valamilyen módon tanúja volt. A visszaemlékezés alapja mindig a történetiség, az átélt történet, vagyis a mikrotörténelem. Az emlékezés a szubjektivitás miatt persze törékeny, hézagos és szelektív.² A későbbiekben ismertetésre kerülő harctéri naplók különlegességét az adja, hogy a harctéren vagy hadifogságban íródtak, így szinte közvetlen emlékeket dolgoznak fel, az átélt érzelmek és tapasztalatok közvetlenül jutnak el hozzánk, száz év elmúltával is.

A legtöbb nyelvnek nincs kifejezése az egyén által megélt történelemre, a *történelem kifejezés* a személytől elvált múltra utal vissza. Akkor, amikor szóban vagy írásban elbeszélt történelemre – a memoárookra, a naplókra és a szóbeli emlékezésekre – tekintünk, bennük a személyes módon megélt közéleti és politikai történések a kollektív történelmi tudás számára kínálóznak fel. Az emlékezés szubjektív és személyes. Szubjektív, mert az én dönti el, hogy mit tart fontosnak és mit kevésbé fontosnak, személyes, mert az én saját élettörténetét tárja az olvasó elé. A múlt rekonstruálása szellemi alkotómunka, amelyet nevezhetünk emlékezeti gondolkodásnak. Ennek során egybefonódik a személyes, a publikus és a szakmai életünk a megélt történelemmel. A történelmi korra felfűzött személyes fontos történések és epizódok segítségével az elbeszélő feleleveníti az átélt korszakot.³ Ezzel pedig első kézből kapunk információt az adott korra nézve, persze mindig szem előtt tartva a fentebb említett szubjektivitást, mint meghatározó tényezőt.

¹ memento mori (lat. 'emlékezzél a halálra'): a keresztény, főként a szerzetesi lelkiség egyik legfontosabb jelmondata a középkorban. A halált mint az örök életbe való átmenetet állítja az ember elé: a jelen történéseinek (megpróbáltatásainak és örömeinek) súlyát és értékét ez teszi reálissá.

² Kónya Anikó: *Személyes múlt és történelem: memoárok* <http://www.emlekezem.hu/text/Szemelyesmultestortenelem.html>. A letöltés időpontja: 2014.08.02.

³ U.o

Az első világháború jellege

1914. július 28-a az a dátum, amellyel Európa és a világ történetében új fejezet kezdődött. Ezen a napon az Osztrák–Magyar Monarchia hadüzenetet küldött Szerbiának, majd rövid időn belül az ekkorra már kialakult szövetségi rendszerek miatt Európa és a világ belesodródott egy minden addiginál nagyobb, pusztítóbb háborúba. Ekkor már több évtizede annak, hogy lokális összetűzéseken kívül nem rázza meg nagyobb összecsapás Európa népeit. A felnövekvő generációk nagyapáik, édesapáik visszaemlékezéseiből hallhatnak az 1848-as eseményekről, amelyre az évtizedek távlatából ráborul a nosztalgikus, mindet megszépítő köd. Ugyanakkor a haditechnika nagymérvű fejlődése miatt a kirobbanó „nagy háború” eltért minden addigitól, anyagi, kulturális és erkölcsi pusztítást hozva magával. A sokszor vidáman, ének és zeneszó mellett bevonuló katonákat a harcér és lövészárkok szörnyűsége világa és a mindennapos halál várta. Emiatt az emlékezést átjárja a bizonytalanság, a félelem, a halállal való szembenézés mindennapos terhe, az idegfezszttség és a remény különös elegye. II. Vilmos közismert, optimista kijelentése szerint: „Mire a falevelek lehullanak, győztes katonáim otthon lesznek”. Nagyjából így gondolták ezt a kor vezető politikusai is, mivel 1914-ben még nem volt sem a politikusoknak, sem a lakosságnak tapasztalata egy ilyen nagyságrendű és időtartamú globális konfliktus természetéről, mindenki gyors lefolyású háborút, átütő és gyors győzelmet remélt.

A balkáni háborúk (1912–1913) már előkészítettek egy gazdasági-nagyhatalmi konfliktust Európában, „június 28.” (Ferenc Ferdinánd trónörökös meggyilkolása) valóban csak a végső lökést adta meg a szövetségi rendszerek szembefordulásának. 1914. július 28. és augusztus 27. között tíz hadüzenet-váltás történt. A Monarchia célja Szerbia megsemmisítése, főként, hogy orosz pénzen ne lázíthassa tovább a Monarchia délszláv népeit. A háború kirobbantását Tisza István elhamarkodottnak ítélte, mivel úgy gondolta, hogy nem biztos Románia semlegessége és Bulgária szövetsége sem, Erdély déli és keleti határait féltette.

Az első világháború abban is újat hozott, hogy a hátországot erőteljesen megviselte, a harci cselekmények elhúzódása miatt a hátország is megérezte a háború terheit. 1914 nyarán lelkesedtek az emberek a háborúért. *„Kalapokat dobáltak a levegőbe, a hölgyek kezében kendők lobogtak, a gyerekek lampionokkal járták be a várost, a zenekarok a Rákóczi indulót fújták és ropogós magyar dalokat játszottak”* – írta egy korabeli visszaemlékezés a hadüzenet budapesti fogadtatásáról.⁴ Majd az idő múlá-

⁴ A történelem tanúi, Trianon 1920, 2013 5. oldal, Pannon-Literatúra Kft

sával, az első sebesültszállító vonatok hazaérkezése után a propaganda feladata lett a lelkesedés fenntartása.

A nemzeti érdekek hangoztatása mellett a háború természetességét, elkerülhetetlenségét hangsúlyozták. A Monarchia szerint a magyar és osztrák nemzet történelmi joga az államalkotó és államfenntartó képesség. Ezen kívül a Monarchia a nyugati kereszténység és civilizáció védőbástyája, valamint kiindulópont a Balkán megrendszabályozására.

A „nagy háborúban” a résztvevő államok gyors lefolyású harcokra számítottak, így a Monarchia sem rendezkedett be hosszú távú hadigazdálkodásra. A frontokra kiáramló százezres és milliós nagyságrendű katonák ellátásának biztosítása hatalmas logisztikai feladat volt. Az ellátás nem volt kielégítő, ami fokozta az elégedetlenséget és a kiábrándultságot. Mindez idővel a fegyelem megbomlásához vezetett. Az első hónapok után gyorsan kiderült, hogy az elhúzódó háború miatt az egész ország gazdaságát a háborús céloknak kell szentelni. A kulcsfontosságú üzemek katonai irányítás alá kerültek, az itt dolgozóakra különleges rendszabályokat vezettek be, korlátozták a munkavállalói jogokat. Összességében elmondható, hogy a háború átforgatta az értékrendeket és az életmódot, kötelezővé tette a frontszolgálatot és korlátozta a szólásszabadságot. Az állam a rendkívüli viszonyokra való tekintettel olyan mélyen szabályozta a polgárok életét, amire 1914 előtt nem volt példa. Az átélt megpróbáltatások 1918-at követően elsöpörték a boldog békeidők és a hosszú XIX. század világát.

Egy-egy csataleírás vagy harci cselekmény elolvasásakor talán eszünkbe sem jut, hogy megannyi hős honvéd sokszor emberfeletti helytállására volt szükség. A Monarchia hadereje tömeghadsereg volt, vagyis egyszerű embereket hívtak be a haza védelmére, akik egy része harctéri tapasztalattal nem rendelkezett, csupán a kiképzések keretein belül kapott némi tapasztalatot. A kiképzés és a meginduló új típusú háború azonban szinte teljesen eltért egymástól. A személytelen háborús gépezet beindult, de az egyéni sorsok, a megpróbáltatások a halál személyes maradt. A katonák közül sokan a harcok szünetében vagy a hadifogságban naplózásba kezdtek, amely naplók egy része száz év elmúltával is mai napig fellelhető köz és magángyűjteményekben vagy családoknál.

A Bihari Múzeum centenáriumi kiállítása kapcsán előbukkant visszaemlékezések tehát igen fontos szerepet töltenek be a múlt rekonstruálásában, sokszor olyan apró részletekbe is betekintést engednek, amelyekről a nagy általánosságban beszélő

központi dokumentumok nem tesznek említést. Az események leírása mellett a naplók mindegyike tartalmaz különböző verseket, imádságokat és fohászokat, melyben honvédeink saját helyzetüket, reményeiket és reménytelenségüket, családi kapcsolataikat fogalmazzák meg. Az egyszerű katona leírja gondját és baját, abból a szemszögből, ahogyan azt az adott pillanatban látta. Ilyen módon a pillanatnyi lelki állapotába nyerhetünk betekintést.

A következő oldalakon közölt naplórészletek, leírások a mai kor nyelvezetének megfelelően közöljük, mindemellett ahol nem értelemzavaró, ott meghagytuk a korabeli szóhasználatot. Székely László és Pozsár Bálint naplója egységesebb, összeszedettebb, szebb írással és jobban olvashatóan vannak megírva. Pogány Imre naplója gyakorlatilag egy hatalmas mondat, a legtöbb esetben központozás nélkül, az előző két naplóhoz képest hevenyészettebb írásképpel. Az átírást főként ezek tették nehezzé, de a mondanivalót, az „író” szándékát mindvégig figyelembe véve történt a központozás és szerkesztés.⁵ Az eredeti szöveget dőlt betűvel szedve közöljük, ahol az értelmezés megkönnyítése miatt szükségét éreztük, ott részcímeikkel egészítettük ki, ezek nem dőlt betűvel találhatók az írásokban.

Célunk elsősorban a naplók részleteinek közlése, az azokat író emberek benyomásai, érzései alapján, nem pedig egy teljes és mindenre kiterő elemzés. Néhány helyen azonban lábjegyzetben adunk magyarázatot a történésekre, így téve érthetőbbé az események lefolyását. A korabeli naplókat, visszaemlékezéseket kiemelt fontosságúnak tartjuk közölni, hiszen hogyan is tudnánk megemlékezni jobban a „nagy háborúról”, mint azon emberek emlékeiből, gondolataiból, akik részt vettek a XX. század „öskatasztrófájában”.

A három naplót szerzőik rövid életrajza után közöljük.

Székely László

Székely László 1879-ben született Gáborjában. Suszterként dolgozott, amikor behívták katonának. A világháború egyik legvéresebb ütközetében, az 1915. július 18-án kezdődő, tizenhat napig tartó második isonzói csata folyamán 1001 társával került olasz hadifogságba. Itt hat évet töltött el, ez idő alatt teljesen megtanult olaszul beszélni.

Naplójában rögzíti, mely csatákban harcolt. A behívást követően a keleti hadszíntérre, az orosz frontra került. Részt vett 1914 szeptemberében a Rowai⁶ csatában, majd 1915 májusában az Osztrák–Magyar Monarchia egyik legnagyobb győzelmében, a

⁵ Sipos 2000

⁶ Rava-Ruszkai csata, 1914. szeptember 3–11.

gorlicei áttörésben. Ezután a hadosztálya azt a parancsot kapta, hogy az olasz fronton vetik be őket, a bevagonírozás után vonattal indultak délre. Az utazás Magyarországon keresztül történt, 1915 pünkösdjén (május 23.) érkeznek Magyarországra, ahol két hét pihenőt kapnak, mielőtt bevetik őket az olasz fronton.

A napló tanúsága szerint a hadifogságban viszonylag jó körülmények között éltek, de ennek ellenére a hadifoglyok szinte folyamatosan Magyarországra és családjukra gondoltak. A közös sors közösséggé formálta őket, Székely László több helyen „családjának” nevezi a fogolytársakat. A bajtársiasság mellett a hit adott erőt a fogságban, továbbá a hazáról és a családról zajló beszélgetések. Kiszabadulása után Szeghalomtól hazagyalogolt a Berettyó mentén Gáborjánba. Hazatérése után sokáig csak piritott búzát tudott enni, úgy össze volt szűkülve a gyomra. Otthon folytatta a suszter szakmát és gazdálkodott egy kis darab földön. A falu megbecsült tagja volt, mindenkin segített, ahol szükség volt rá. Gáborjánban halt meg 1964-ben.

A napló további érdekessége, hogy az írója, gondolatait, történeteit sok helyen verses formában rögzítette.

A napló Balogh Imre Zsolt, gáborjáni lakos tulajdona, akinek Székely László az üknagyapja volt.

Székely László naplójának nincs kötése, három 14,7 cm x 10 cm-es darabból áll. A naplóban leírtakból és az írásképből feltételezhető, hogy két darab összefügg, ezek 5–36. oldalig számozottak, itt következik 12 oldalnyi hiány, majd a következő rész 43–61. oldalig számozott, majd 15 számozatlan oldalt találunk. A harmadik naplórész 19–51. oldalig számozott, ezt követi 7 számozatlan oldal. Az oldalszámok és a tartalom alapján úgy gondoljuk, hogy a valóságban ez két különálló napló volt, de mint látható, a naplók egy része a száz év alatt eltűnt, csak részletek maradtak az utókorra.

A három füzetrészből álló naplótöredék szövegét nem eredeti sorrendben, hanem időrendben és tematizálva közöljük.

Állapotát tekintve mindhárom rész nagyobb szakadásoktól és foltoktól mentes, jól olvasható.

Székely László naplója

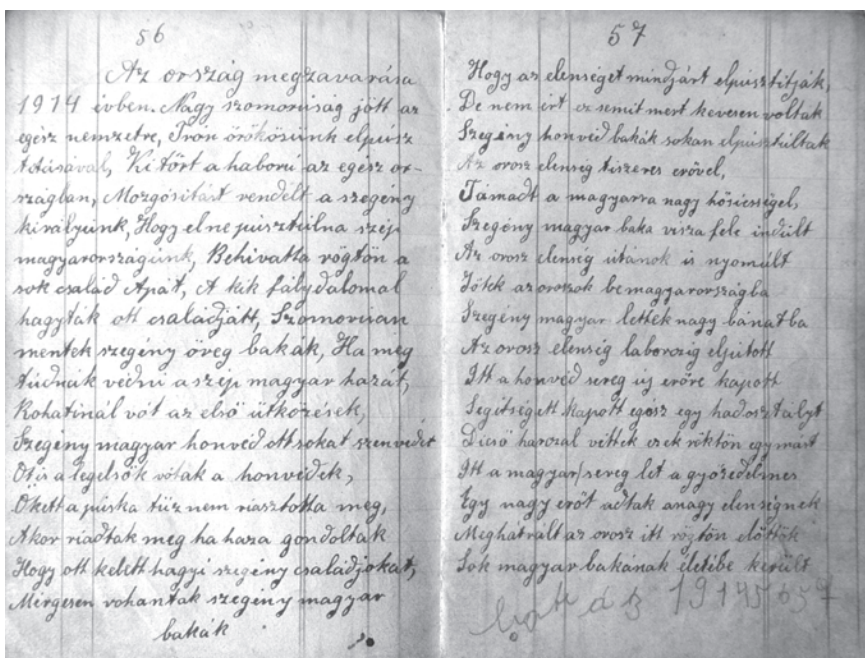
Az orosz fronton

Az ország megzavarása⁷

1914 évben nagy szomorúság jött az egész nemzetre. Trónörökösünk elpusztításával kitért a háború az egész országban. Mozgósítást rendelt a szegény királyunk, hogy el

⁷ Az első füzet 56. oldalától

ne pusztulna szép Magyarországnak. Behívatta rögtön a sok családapát, akik fájdalommal hagyták ott családját. Szomorúan mentek szegény öreg bakák, ha meg tudnák védni a szép magyar hazát. Rohatinál⁸ volt az első ütközések, szegény magyar honvéd ott sokat szenvedett. Ott is a legelsőök voltak a honvédek, őket a puskatűz nem riasztotta meg. Akkor riadtak meg, ha hazagondoltak, hogy ott kellett hagyni szegény családjukat. Mérgesen rohantak szegény magyar bakák, hogy az ellenséget mindjárt elpusztítják, de nem ért ez semmit, mert kevesen voltak, szegény honvéd bakák sokan elpusztultak. Az orosz ellenség tízszeres erővel támadt a magyarra nagy hősiességgel, szegény magyar baka visszafele indult. Az orosz ellenség utánunk is nyomult. Jöttek az oroszok be Magyarországra szegény magyarok lettek nagy bánatba. Az orosz ellenség Laborcig⁹ eljutott. Itt a honvédsereg új erőre kapott. Segítséget kapott egész egy hadosztályt. Dicső harccal védték ezek rögtön egymást. Itt a magyar sereg lett a győzedelmes, egy nagy erőt adtak a nagy ellenségnek. Meghátrált az orosz itt rögtön előttük, sok magyar bakának életébe került.

I. kép. Részlet Székely László naplójából

⁸ 1914. augusztus 29–30-án a 20. honvéd gyaloghadosztály ezredei súlyos harcokban vettek részt a Monarchia északkeleti szegletében, Rohatyn térségében.

⁹ Mezőlaborc

De a magyar baka csak dicsőséget nyert, mert a kevés magyar sok orosz elsepert. Ekkor az oroszok nem tudtak megállni, a magyar bakákkal újra szembe szállni. És azért Tirofnál¹⁰ megint csak megálltak a honvéd bakákkal ismét szembe szálltak. Itt ismét lett megint iszonyú pusztítás 22 nap tartott az embergyilkolás. Ekkor az oroszok új erőre kaptak, a magyar bakákra sok gránátot adtak. És a magyar bakák ismét meghátráltak, az orosz csapatokkal utánuk nyomultak. Szegény magyar baka meg sem tudott állni, Laborc városáig el kellett húzódnia. Itt megállott ismét a magyar hadsereg, pihenni akartak, de itt sem lehetett, mert az orosz sereg nem hagyta pihenni. Újra szembe kellett már velük szállni. Négy napig tartott a nagy verekedés, az oroszok között volt itt nagy veszteség. Itt a magyar csapat egy nagy erőt adott, az orosz csapatra ágyútűzet nyomott. Ekkor az oroszok meg kezdtek hátrálni, mert a magyar sereg kezdett mérgeledni. Kergették az oroszokat a nagy ágyúzással. Sok orosz itt maradt a nagy jajgatással. De a magyar sereg most már nem engedett, magyar földön tovább oroszokat nem szívelhet. Hurrát kiáltott itt a kis magyar sereg, ekkor az oroszok nagyon megijedtek. A magyarok előtt elkezdtek futni, a szép magyar földről kifele húzódnia. Amikor elhagyták ők a magyar földet. Az orosz hadsereg megint megfeneklett. Itt aztán sokáig volt nekik állásuk, sajnálták itt hagyni szép Magyarországot.

De mégis ott kellett állásukat hagyni, mert a magyar sereg nem tudta már túrni. Május 7-én¹¹ lett egy nagy támadás, a kis magyar sereg adott egy nagy nyomást. Itt a honvéd bakák új győzelmet nyertek, az orosz csapatok előlük megszöktek. Ment a magyar sereg az oroszok után, több orosz csapatokkal nem találkoztak már. A kis magyar sereg egy helyet megfeneklett, buzgó szívvel hálát adtak istenünknek. Imákat remegtek a bakák ajkai, hogy ki tudja itt már magukat pihenni. De kevés ideig tartott a pihenés, mert kitört ellenünk megint egy ellenség.¹² A 20. hadosztály táviratot kapott, hogy az olaszokkal kell vívni a harcot. Itt a szegény bakák kezdtek szomorkodni, megint új erővel kell szembeszállni.

A 20. hadosztály indult visszafele, egy erdő szélénél rájuk esteledett. Háromnap pihenésük volt ott, ekkor kaptak megint egy menet századot. Avval a menettel egy éjjel megháltak, korán reggel jókor onnan elindultak. Egy nagy erdő mellett ismét lepihentek, ahol kiosztották a vitéz érdemeket. Vasárnapra kelvén innen elindultunk. Laborc városánál vonatra szálltunk. Vonatba töltöttük a szép ünnepünket, buzgó szívvel hálát

¹⁰ Chyrow, chyrowi csata (1914. október 13.–november 2.)

¹¹ 1915. május 7-től – a gorlicei áttörés után – a magyar sereg folyamatosan üldözte az orosz csapatokat a Dnyeszterig, a 20. honvéd gyaloghadosztály is részt vett az üldözésben, Sanoktól északkeletre.

¹² 1915. május 23-án Olaszország az Antant-erők oldalán belép a háborúba, így a Monarchia kénytelen erőket átcsoportosítani az olasz frontra.

adtunk Istenünknek, hogy ismét elértük a szép Pünkösdi napját, ismét megláthatjuk a szép magyar hazát. 3 nap két éjjel vonaton utaztunk, 4. reggel a vonatból kiszálltunk. Ott az állomástól egy faluhoz értünk, itt aztán két hétig nyugodtan pihentünk.

Az olasz fronton¹³

*Kedves Bajtársaim! Jusson eszetekbe,
hogy mennyit szenvedtünk ebben a helyzetben,
mennyi magyar bakát temettek ide el
itt a doberdói csata kezdetével.
Sok szép családapát várnak, de hiába
mert agyonverte a talián gránátja.
Sok derék fiatal kiadta párját,
aki dicső harccal védte a hazáját,
azok a bajtársak, akik itt elhunytak,
akik már nem látják többé családjukat,
kérjük a jó Istent, hogy nyugtassa meg őket,
mert nehezen hagyták el szülőföldjüket*

*Július 18.¹⁴ Vasárnapja ránk jött,
az olasz tüzérség ágyúszóval köszönt,
de mink ő nekik nem válaszolhattunk,
mert nekünk nem volt csak éppen két ágyúnk.
Ekkor vasárnapon az olasz tüzérek
sok szép magyar bakát itt agyonverettek,
de a magyar tüzér őket nem verette
egy-et-kettőt lőttek majd csak este fele.
Nem tudtunk nekik sehogy sem ártani,
mert az ágyúzástól nem lehetett menni,
itt az olasz sereg vasárnap jól megvert.
Hétfőn reggel jókor támadást kezdett el.
Sikerült is nekik megint a támadás,
gránáttal verette szegény magyar bakát,*

¹³ Az első füzet 19. oldalától

¹⁴ A második isonzói csata kezdete, a tizenhat napos ütközet az első világháború egyik legvéresebb összecsapása volt, ám egyik fél sem ért el átütő sikert, így a frontvonalak hosszú időre megszilárdultak.

*ezek kis puskával nem mertek támadni,
a magyar sereggel úgy szembe szállani,
mert a magyar sereg nemigen hátrált meg
még a puskatűztől ment az ellenségnek,
de itt az olaszok ágyúval dolgoztak,
előbb megverettek, azután támadtak.
Miken ment keresztül a kis magyar sereg,
ezen a nagy harcon, hogy mennyit szenvedett!*

Tábori vers a világháborúról¹⁵

*Messze a távolba az olasz határban
nehéz napok jöttek a magyar bakára.
Égbe nyúló hegyet éjjel-nappal mássza
a hideg verejték az arcát áztatja.
Szegény magyar baka a magas hegyeken
reá sem gondolhat, haza mikor megyen.
A magas hegyekről néma csend hallatszik.
A víg magyar fiúk nótája nem hallik.
Nem dalolja már ott egy sem a nótáját.
Mert minden órában várhatja halálát.
Szegény magyar baka a golyózáporban
sraper¹⁶ és gránát hull éjjel-nappal rája.
Ágyú-, puskatűzben tölti el óráját,
hogy megvédelmezze a szép magyar hazát.
Egész heteken át a havat olvasztja,
mert a szomjúságát csak azzal olthatja.
Vízét csak így kaphat szegény magyar baka,
ha a nagy hegyekről lejuthat valaha.
Én ki az életből részt vettem eléggé,
még mikor írom is, fáj a szívem belé.
Megírtam én eztet egy örök emlékül,
hogy a magyar baka mit ért szenvedésül.
Vésd tehát ezeket olvasóm szívedbe,*

¹⁵ Első füzet 26. oldal

¹⁶ sraper: első világháborúban használt lövedéktípus

*hogy e kis versemet ne felejtsd sohase!
Mert ahogy olvasod e kezek írását,
minden igaz baka úgy védje hazáját.
Ágyúdörgés mellett, golyók záporában
írom levelemet szép Magyarországba.
Kedves jó szülőknék és egy hitvestársnak,
akit már régóta oly nehezen várnak.
Kedves feleségem, tudom, fáj ez neked,
hogy régen nem láttad, aki téged szeret.
Igaz szívből mondom, hogy ez nekem is fáj,
mert az én szívem is értetek kesereg.
Ha most távol vagyunk, ismét találkozunk,
megsegít az Isten, csak őbenne bízunk.
Szívünk egymás előtt ismét ki lesz tárva,
szálljon le mireánk az Isten áldása.
Én írom ezt néked, a te hitvestársad,
kinek hazajöttét oly nehezen várod.
Kedves feleségem tudom, fáj ez neked,
hogy régen nem láttad, aki téged szeret.
Igaz szívből mondom, hogy ez nekem is fáj,
nem tetszik itt nekem sehogy sem ez a táj.
Mert az én szívem is értetek kesereg,
régen nem láttalak családim titeket.
Ha most távol vagyunk, ismét találkozunk,
megsegít az Isten, csak őbenne bízunk.
Szívünk egymás előtt ismét ki lesz tárva,
szálljon le miránk az Isten áldása.
Én írom ezt neked, a te hitvestársad
kinek hazajöttét oly nehezen várod.*

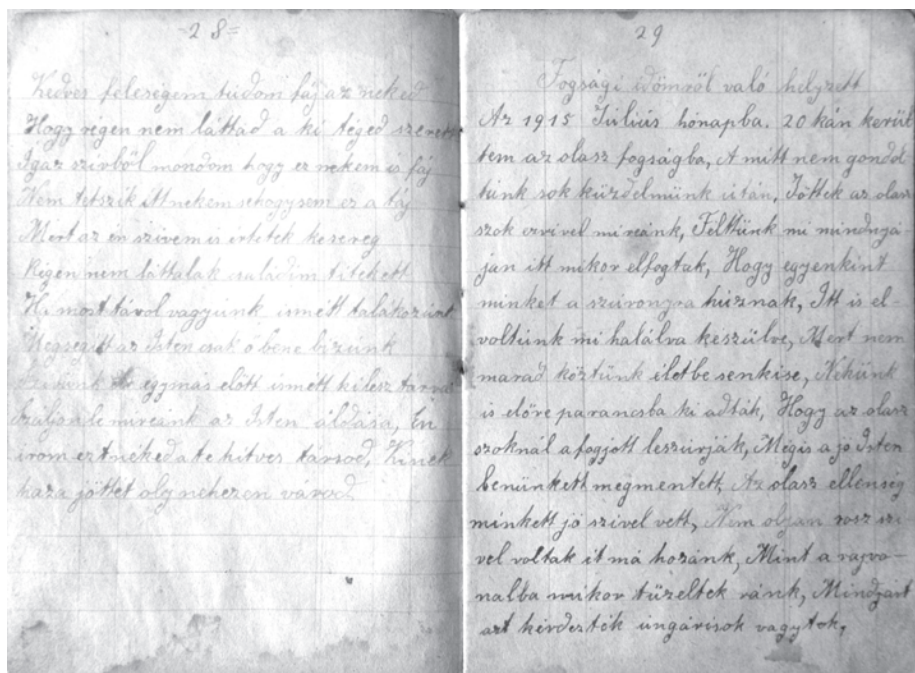
Hadifogságban

Fogsági időmből való helyzet¹⁷

Az 1915. július hónapba huszadikán kerültem az olasz fogságba. Amit nem gondoltunk sok küzdelmünk után. Jöttek az olaszok ezrivel mireánk féltünk mi mindnyájan itt

¹⁷ Első füzet 29. oldalától

mikor elfogtak, hogy egyenként minket a szuronyra húznak. Itt is elvontunk mi halálra készülve, mert nem maradt köztünk életbe' senkise. Nekünk is előre parancsba kiadták, hogy az olaszoknál a foglyot leszúrják. Mégis a Jó Isten bennünket megmentett. Az olasz ellenség minket jó szívvel vett. Nem olyan rossz szívvel voltak itt már hozzánk, mint a rajtvonalba mikor tüzeltek ránk. Mindjárt azt kérdezték, ungarisok vagytok?

2. kép. Részlet Székely László naplójából

Nagy szomorúan mondtuk, hogy magyarok vagyunk. Ekkor az olaszok nagy örömmel lettek, nagy darab kenyérral kínáltak bennünket. Vízet is töltöttek itt a kulacsunkba, ekkor indítottak bennünket az útnak. Elkísértek minket közel egy városba. Itt hoztak kenyeret, konzervet számunkra. Ekkor körül fogtak és továbbkísértek egy másik városba, megmotoztak minket. Elszedték a bicskát, elszedték a beretvát, ekkor már gondoltuk, nem haragusznak ránk. Innen elkísértek ismét egy városba, ott széjjelhelyeztek minket a padlásra. Másnap itt kiadták nagy erős parancsba, lehet elküldeni egy levelet haza.

Mindenki megkezdte a levelet írni, de cím nem volt adva, úgy kellett küldeni. 23-án¹⁸ innen elkísértek, egy nagy tábor közé minket elhelyeztek. Drótkerítés közé he-

¹⁸ 1915. július 23.

lyeztek el minket. A sok olasz őrség itt őrzött bennünket. Négy méter magas volt ez a drótkerítés, sok csengő volt kötve itt a drót tetején. A csengő azért volt a tetejére kötve, hogy jobban észrevegyék, ha valaki szökne. Itt kerültek köztünk azonnal szakácsok, főztek a számunkra minden nap marhahúst. Minden vacsorára megvolt a marhahús, délebedre rizsa vagy makaróni volt. Minden napra kaptunk itt is egy kenyeret, innen is írhattunk már haza levelet. Itt elkezdtek magunk ruhánkat mosni, kezdtük a sátrunkat jó megerősíteni. Mert mi úgy gondoltuk, itt sokáig leszünk, itt az eső végegt majd sokat szenvedünk. Sokszor panaszkodtunk mi foglyok egymásnak, hogy mikor látjuk meg a drága hazánkat. Mikor láthatjuk meg drága kedveseinket, akik odahaza siratgatnak minket. Sokszor elbeszéltük, hogy a mi levelünk eljuthat-e haza, amiket elküldünk. Kértük a Jó Istent, hogy csak menne haza, hogy a családjaink már ne sirathassanak. Tudnák meg már otthon, hogy életbe' vagyunk, hogy fogságba estünk, de majd megszabadulunk. Mert talán azt hiszik, hogy már meg sem vagyunk, hogy az olasz gránát bennünket lesújtott. Augusztus 6-án megjött a parancsba, hogy innen elmegyünk Cservigananóba¹⁹. Ezen a délután innen elkísértek, sok zsiszás huszár kísért el bennünket. Este tíz órakor értünk egy szántásra, ott vagoníroztak bennünket a vonatba. Itt kaptunk kenyeret, kaptunk egy konzervet, evvel kerestük fel Brescia²⁰ városát. Innen éjjel tizenegy órakor már vittek bennünket, nagy bánat fogta el a mi szíveinket. Hogy mi lesz mivelünk, milyen helyre visznek, idegen országba hogy kínoznak minket. Másnap 7-kén a déli órákban beérkeztünk egy szép fényes állomásba. Itt az állomásnál mindnyájan kiszálltunk és az olaszok közt szépen sorakoztunk. Volt itt annyi őrség, majd annyian, mint mi, féltettek bennünket, hogy el fogunk szaladni. Annyian voltak itt, a sok civil népek egymástól nem tértek, úgy néztek bennünket.

Így kísérték minket egy nagy magas várba, ez volt Bresciának legerősebb várja. Ez a Brescia vár egy nagy hegyes vár volt, itt a fogolycsalád nagyon szomorú volt. Ebbe a nagy várba elhelyeztek minket, pokrócot adtak mindenkinek. Adtak egy szép tálat, adtak egy kanalat, mert már sok emberé a rajvonalba maradt. Minden napra adtak itt is egy kenyeret, századonként széjjelszedtek itt bennünket. Itt kerültem én az 5. századba, 46-an voltunk egy szobába. Itt is délebedre rizsa vagy makaróni lett, minden napra adtak mellé egy kenyeret. Reggelire kávé készült a számunkra, a kávézás után fogtunk a munkába. Mindenkinek megvolt itt a foglalkozás, hogy távozzék tőlünk a nagy gondolkodás. Egyik pipát csinált, a másik meg zsoldárt, így munkálkodott itt szegény fo-

¹⁹ Cervignano, olasz város, közel a mai olasz-szlovén határhoz

²⁰ A magyar történelemből már ismert város, hiszen 1849 áprilisában Haynau kegyetlenül leverte a fellázadt Brescia városát. Haynau innen kapta a Bresciai hiéna nevet.

goly család. Azért mindnyájunknak az volt az eszébe, hogy a családjaink meg vannak-e életbe'. Minden nap imádtuk a Jó Istenünket, hogy a fogságunkból szabadítson minket. Vagy a leveleink, amit küldünk haza, menne el abba a szép Magyarországra. Keresné fel ott a kedves családinkat, könnyebben várnák a szabadulásinkat. Nehezen teltek el mitőlünk a napok, nagy bánatos szívvel viseltünk fogságot. Volt itt egy tanító, egy jó fogolybarát, aki minden reggel tartott nekünk imát. Olyankor nagyon jól éreztük magunkat, mikor az imára minket szólítottak. Mikor a szobába ismét visszatértünk, akkor egy ideig csak arról beszéltünk. Adott a Jó Isten közénk lelkipásztort, aki vigasztalja a fogoly családot. Volt itt egy gőzfürdő ebbe a táborban, kétszer megfürdöttünk itt minden hónapban. Minden héten kaptunk egy kis darab szappant, amivel kimostuk a szennyes ruhánkat.

Mindig az volt nekünk szomorú szívünkbe, mikor mehetünk mi a szabad életre. Csak egyszer mehetnénk abba szép hazába, akit odahaza oly nehezen várnak. Szomorú napok voltak itt mireánk, mindig vigasztaltuk szegény foglyok egymást. Bízunk Istenünkbe', megszabadít minket, hogy ismét meglátjuk drága kedveseinket. Azért mégis egyszer nagyon meglepődöttünk, mert egy szegény társunk meghala közülünk. Szépen eltemették őt az olaszok, a temetésére mink foglyok pénzt adtunk. Csak az fájt minékünk, ének nélkül vitték, a temetőbe is olaszok kísérték. És ekkor azt mondták sokan miközülünk, egy halotti éneket magunknak készítsünk. Az éneket köztünk sokan megtanulták, naponként sűrűbben el is próbálgatták. Majd egyszer megint lett egy halott közülünk, ekkor így gondoltuk, énekkel kísérjük. De az olasz hadnagy ezt nem engedte, hogy a fogoly család énekkel kísérje. Volt itt egy olasz pap, mondott egy kis imát, nagy szomorúan nézte szegény fogoly család. Mi is elkísértük a vár kapujáig, innen az olaszok közülünk elvitték. Innen a kaputól a szobánkba mentünk, szegény bajtársunkat sokan megkönnyezték, hogy őt hiába várják odahaza, nem láthatja már meg a kedves családja.

Augusztus 25-én reggel Brescia városnál egy madár keringel. Ez a fáradt madár egy nagyot köhentett, a szájából egy kis golyót kieresztett. Ez a kis köhéntés itt adott nagy lármát, mert a fegyvergyárra köpte a golyóját. Az állomásra is leküldött kettőt, mink mindjárt ismertük, Vilmos küldte őket. Ez a fáradt madár egy repülőgép volt. A levegőből négy bombát ledobott ekkor, az olaszok nagyon megijedtek, erre a madárra sokat lövöldöztek. Mireánk ezután még jobban vigyáztak, azonnal a várhoz sok ágyút felhoztak. Nagy meglepetés volt ez a fáradt madár, aki váratlanul egy városba leszáll. Meg volt az ijedség meg a nagy lázongás, a városba' megvolt a nagy kiabálás. Mi-

hozzánk is rögtön több őrséget hoztak, a vár udvarára ritkán bocsájtottak. Sok ágyút felhoztak a vár udvarára, erősen vigyáztak a csaló madárra. Várták a repülő, ha még eljön egyszer, Magyarország felé nem megyen többet el. De az a kis madár addig nem jelent meg, amíg Bresciába tölték az időnket. Szeptember 24-én kiadták parancsba, holnap elindulunk egy fényes városba. Másnap reggel jó korán felkészültünk, ami poggyásunk volt, azt összeszedtük. Szépen sorakoztunk a vár udvarába', adtak egy konzervet és egy kenyeret az útra. Amikor kiadták nekünk a kenyeret, körülcsipett az olasz őrség minket. Búsán elindultunk mi innen, az útra mentünk, közelibe itt az állomáshoz. Tíz órakor velünk a vonat megindult, délután négy óra, amikor megállott.

Elértük itt megint Skandinó²¹ városát, ahol a szegény fogoly találja szállását. Amikor beértünk itt a kaszárnyába, berendeztek mindjárt minket a szobákba. Mert itt Skandinóba 'kaszárnyába' voltunk, itt már egy kicsivel jobban megnyugodtunk. Mert itt sok bajtársunk kapott már levelet. Aki hazulról jött, vigasztalt bennünket, vigasztalták egymást, hogy már ne búsuljunk, mert már tudják otthon, hogy hová jutottunk. Itt is beosztottak megint század szerint, az 5. századnál voltam itt megint. Innen is küldhetünk már haza levelet, egyet minden héten, többet nem lehetett. Már itt egy kicsivel csak könnyebben voltunk, mert hazulról kaptak közülünk csomagot. Levelet is kaptunk sűrűbben hazulról, mi újságot írtak, kérdeztük egymástól. Egyik jobbat mondott, a másik rosszabbat, így tölték itt tovább mi a fogságunkat. Reggel, ha felkeltünk, azonnal mosdottunk, a megmosdás után azonnal kávéztunk. A kávézás után kimentünk sétálni, kaszárnyaudvarba kezdtünk tárgyalozni. Kérdegettük egymást, mikor megyünk haza, abba drága szép kedves jó hazánkba. Így teltek itt tölünk a szomorú napok, én ilyen életet senkinek, senkinek sem kívánok. Majd egyszer elkezdtek köztünk beszélgetni, engednek sétálni a városba minket. Eljött az az idő, amidőn sétáltunk, ilyenkor egy kicsit már vígabbak voltunk. De sétálni is mink úgy mehettünk el, hogy két sor olasz őrség mindig kísért. Olaszok közt kellett itt nekünk sétálni, a sétálás után kezdtünk beszélgetni. Kérdegettük egymást mikor lesz megadva, hogy mikor kísérnek majd a szabad útra. Itt más foglalkozást nem lehetett tenni, kártyázni vagy írni vagy kuffert csinálni. De azért valamit minden nap csináltunk, hogy jobban elteljének a szomorú napjaink. Este lefektünkben reggel felkeltünkbe mindig az jutott nekünk az eszünkbe, hogy egyszer mehetnénk el a szép hazánkba. Ne szenvednénk soká ebbe a fogságba. Közelgett mihozzánk karácsonyi ünnep, amely fájó szívvel keserített minket. Hogy e szép ünnepet hogy kell eltölteni, nem lehetett minekünk a templomba menni. De mégis

²¹ Scandiano: város Olaszországban, Reggio-Emilia tartományban.

az a jó drága Jó Istenünk adott egy jó lelkészt, ki értünk könyörgött. Ez a lelkipásztor vigasztalt bennünket, Jó a jó Istenünk, megszabadít minket. Ez a hadapród úr a mi emberünk volt, ő is itt viselte velünk a fogságot. 18 tiszt úr volt velünk a fogságba, de ők külön voltak egy mellékszobába. Hozzájuk minékünk nem szabad szólni, az udvarra külön kísérik sétálni őket.

Karácsony ünnepén jó kilátásunk volt, jól megétkeztették a fogolycsaládot. Négy emberre adtak egy kerek süteményt, erről megemlegetjük karácsony ünnepét. A vacsora után kaptunk egy pohár bort, emellett a család jól megmulatozott.

Majd egyszer egy éjjel, amidőn aludtunk, éjjél táján az ágy megringott alattunk. Erre a mozgásra sokan felserkentünk nagy álmos szemekkel egymásra tekintünk. Nem volt semmi egyéb, csak a nagy csendesség, ezen az éjszakán lett egy nagy földrengés. Az olasz tiszt urak szaladtak fel hozzánk, hogy ez a földrengés nem tett-e most sok kárt. De hála legyen a mi Jó Istenünknek, a nagy földrengésbe megőrzött bennünket. Akkoriban mindig arról tanakodtunk, hogy a földrengésnek csak hírit hallottuk. De most ebbe a nagy szomorúságunkba a jó Isten nekünk ezt is megmutatta. Benne voltunk mi is ebbe a szobába, amit a földrengés velünk meghimbála.

Majd egyszer a kertbe' szépen lent sétáltunk, kint a bajainkról egymással tárgyaltunk. Sokan miközülünk kezdtek játszadozni, a tiszt urak őket elkezdték nevetni. A tisztetek ablaka kinyílt az udvarra, oda könyökölve nézegettek rajta. Volt itt az őrségen egy olasz katona, aki őrségében meg lett zavarodva. Mérgesen tekintett a szegény tisztekre, egymás után hármat hozzájuk fütyentett. A tisztetek a fütyre még rá sem hallgattak, nézegettek széjjel, az ablaknál álltak. Egyszer az olasz őr felkapta a puskát, a három tiszt úrra tartotta az irányt. Mérgesen elsüti az őr a puskáját, azonnal meglötte az ablak párkányát. Erre a lövésre rögtön szaladgáltak, vizsgálták azonnal a tiszt urainkat. Hogy melyiket érte az a megzavart őr; ki a tiszt urakra mérgesen rájuk lőtt. De hála Istennek őket nem találta, belement az golyó az ablak falába. Ekkor az olasz őrt azonnal felválták, az alezredes úr elibe állíták. Az öreg ezredes rögtön parancsolta, vinni kell azonnal ki a rajvonalba. Hadd lövöldözzön ott, hogyha kedve van rá, hadd csapja ott agyon egy koborgó gránát. Április elsején²² úgy hírből hallottuk, hogy ezután mink kapjuk már a zsoldot. Nagy örömmel lettünk ekkor szegény bakák, hogy nem szenvedünk már éppen olyan hiányt. Eszébe jutottunk mi a királyunknak, ő rendeltette meg nekünk a zsoldunkat. Hatodikán szépen sorakozni kellett, minden honvéd kapott most tizenöt centet. Hatodikán adták ki az első zsoldot ekkor vigasztalták a fogolycsaládot.

²² 1916. április 1.

Hogy ezután kapunk mink minden 5 napra, hetvenöt cent járt egy honvéd számára. Ebből a kis zsoldból kellett vásárolni, nem szükséges most már hazulról pénzt kérni. Volt köztünk olyan is, hogy nem volt senkije, ki hazulról soha nem kapott semmit se. Nagyon megörültek ezek már a zsoldnak, hogy ezután ők is egy pár krajcárt kapnak, tudják szükségüket jobban teljesíteni, nem kell oly nagy hiányt nekik már szenvedni.

Gondolatok egy hadifogoly lelkivilágában²³

Messze távol édes enyéimtől, otthonomtól, szülőföldemtől, hazámtól. Erőszakosan kiszakítva a hadsereg köréből, amelynek tagja gyanánt forgattam a fegyvert. Bús elhagyatottság érzelmével szívemben idegen földön, melynek népe nyelvét nem tudom, nem értem. Fogoly vagyok, hadifogoly. Van rá időm bőven, éjszakai kemény fekhelyemen is álmatlanul e helyett elmélkedhetem, hogy betekintsek lelkem világában, hogy forgathassam lelkem talentumait s e sivár jelenben kincseket gyűjthessek magamnak földi életem jövődjé napjaira, sőt, a majdan rám váró örökkévalóságra. Ha visszatekintek múltamra, érzem sok nehéz bűn nyomja lelkemet. Vajon a nagy Isten nem bűneim büntetéséül szabta-e rám e csapást, mely alatt most görnyedeznem kell? Magányos óráimban magamba merülve, bizony méltó dolog e kérdés fölött sokat elmélkednem. Most látom be igazán, mi igaz a mondat, hogy Isten által adott javaink értékét nem látjuk be addig, amíg azok birtokunkba vannak. Míg e fogságba nem jutottam, mily kevésbe forgatom eszembe a szabadságnak, az ides drága szent szabadságnak megbecsülhetetlen értékét. És most az úton egyedül, csak az úton epedezik az én szívem, s ha kész a lelkem, hogy a gondolatok szárnyain átrepüljön minden pillanatban messze országokon át az áldott szabadság földjére, ahol bölcsőm ringott, oh, hogy fáj a szívem, hogy erőtlen a test követni lelkemnek a szózatát, hogy nem vagyok szabad s nem követhetem akaratomnak hívó szavát. Megkísértett immár a végzet, próbára tett az Úr akarata. Égi tündér, boldogító szent szabadság végy föl ismét szárnyaidra! De most látom be igazán, Isten ama nagy rendelkezésének értékét is, hogy ő rendes hivatási munkát ad mindenkinek, s most érzem valósággal a nagy mondásnak igaz szavát, hogy ő a fővalóság ki a munkát átkul rendelte a bűneset után az emberiségre. Az átkot is áldásra tudja változtatni most, mikor vagy bénító tétlenségben kell időmet töltenem, vagy nem hivatásom szerint nekem való munkával kell foglalkoznom. Mennyire, ó mennyire vágyakozom vissza a magam megszokott munkájának körében, hogy a nagy világminőség óriási gépezetében ismét azt a kereket forgathassam, amelynek a forgatását

²³ A második füzet 23. oldalától

énreám bízta a nagy Isten. Vajh, mikor jön el életem jövődő folyamán az idő, ama várva várt áldott teljességgel mikor újra kezembe vehetem ma még távol otthonomban azt a munkát, melyben hív és igaz tudok lenni az úrhoz. Ámen.

Hadifogságban esett imája²⁴

Kiáltok hozzád minden napon, óh én Istenem, mert nincsen senki rajtad kívül, aki megértene engemet. Ellenségeim csúfolva szólnak hozzám s gúnyolva mondják, elhagyott téged Istened. Szégyenítsd meg Uram őket és alázd meg ellenségeimet. Itt ebben az idegen világban nehéz fogságot viselni édes hazámért. Érzem, hogy micsoda is az ember, Uram, teelőtted. Mily drága szent a hon s család, ha erőszak szakít tőle el. Minden kincsem te vagy Istenem, ki emlékezni engedsz apáim házára, délibábos földre, kalászos rónára. Te, ki elébem állítod apám s anyám képét, hitvesem orcáját s gyermekeim kacagó szemeit, hogy álmodva róluk, jelennek búját feledjem s bízva reméljek az Isten szabadító kegyelmében. Benned bízom, én erős Isten és várom a szabadítás óráját, mikor szabad hazának leszek ismét szabad gyermeke. Lassan csak ólomlábon járva mennek perceim, s óráimat vélem esztendőőknek, de hiszen vége lesz egykor szavadra ennek is.

Óh, engedd megélnem azt az időt, mikor már nem leszek fogoly, hanem boldogan szeretek s ott leszek azok között, kiknél van most minden gondolatom. Uram! Hatalmas Isten, ki mindenütt jelen vagy s ki szent fiad által azzal bízattál meg, hogy a hitből származott könyörgést meghallgatod. Hallgasd meg a te fogoly szolgád imáját s add vissza nékem hazámat, szeretteimet és szabadságomat. Ámen.

Hitves imája hadifogságba jutott férjéért²⁵

Mennyben lakó Szentséges Istenem! Én erőtlen leányod hozzád imádkozom most, mikor olyanná lettem, mint a támaszától megfosztott virág. Bizony egyik bánatomra más bánatot adott nékem. Halál angyalától megvédted az én hős férjemet, dúló csaták között, de nem mentetted meg mégsem az ő ellenségeitől. És most hadifogolyként meszsze, távol él az én szerelmesem. Uram! Nem értem én a te utjaidat! Mi célod volt ebben is, hogy férjem sorsa a hadifogság legyen? Csak egyet tudok Uram, hogy oltalmad alatt áll most is az én szerelmesem. Oh, védjed is őt, a hős katonát ott ellenségei között is. Parancsolj angyalaidnak felőle, hogy őrizték meg őt, halál kerülje el nyugovó helyét, betegség ne bántsa s gyötrelmek tüze ne égesse lelkét. Hozd vissza ide énmellém,

²⁴ Második füzet 19. oldalától

²⁵ A második füzet 21. oldalától

hol boldogan élte éveit. Add vissza Uram őt még egyszer családjának s feleség és gyermek imája legyen meghallgatott előtted.

Atyám Istenem! Lelkem minden reménységével imádkozom előtted a tisztább, híven végzett harcosért. Oh, védjed őt s tartsd meg és tedd még egyszer szabad és boldog emberré. Ámen.

A naplóban található versek

Gondolatok a hazavágyásról²⁶

*Szép hazánktól messze vagyunk
Élnek-e még a családunk,
kik sírdogálnak utánunk?
Ellenség után indultunk,
jó lenne innen elmenni,
lakásunkat felkeresni.
Átmenni Magyarországba,
szülőföldünk határára.
Letennék a nagy bánatot,
ó nagy Isten, viselj gondot
erre a szép magyar földre!
Maradna meg mindörökre,
lenne hírneves nemzetünk
és pusztulna ellenségünk,
ki megzavarta hazánkat,
ellene tört országunknak.
Verje meg a Jó Isten,
itt, e földön ellenségem!
Mink igazságosak voltunk,
mégis fogságba jutottunk
a mi szép magyar hazánkért,
benne maradt családunkért.
De az Isten még valaha
ennek is végét szakasztja,*

²⁶ A harmadik füzet 62. oldalától

*ennek a szomorúságnak.
Meglátjuk még a hazánkat,
hálát adunk Istenünknek,
ki megszabadít bennünket.
Kérjük a Jó Istenünket,
oldozza fel bilincsünket,
hozza el a szabad órát,
lássuk meg a magyar hazát.
Ki magyarnak érzi magát
nem találja itt nyugalját
Mi magyarok, kik itt vagyunk,
magyar földön lesz nyugalmunk.
Ott mondhatjuk mi egymásnak,
Szabadságot a magyarnak!
Istenem adj szabadságot,
hagynánk itt már e fogságot!
Kik magyarok itt szenvedünk,
szép hazánkba lesz örömünk.
Örömmel várnak bennünket,
hol látjuk majd kedveseinket.
Kiket már régen otthagytunk,
értök sokat szomorkodtunk.
Köztük tölténénk napjainkat,
felednénk a fogságunkat.
Hálát adnánk jó Atyánknak
megadta szabadságunkat.*

Fogsági vers²⁷

*Skandinóba ' egy négyszegletes várba,
ide vagyunk 1001-en bezárva.
A jó Isten, ki felettünk őrködik
fogságunkból valaha megszabadít.*

²⁷ Az első füzet 25. oldalától

*Kitekintek a Skandinó ablakán
én Istenem, merre van a szép hazám?
Fáj a szívem, ha hazámra gondolok,
kedves párom, teérted szomorkodok.*

*Mikor megyünk sétálni a ligetbe,
rágondolunk a szép szabad életre.
Könnyes szemmel feltekintünk az égre,
fogságunkból engedj szabad, szabad életre.*

Szózat²⁸

*Árpád apánk, ne féltsd ősi nemzedet!
Nem vész az el, ha eddig el nem vezett,
Tud szeretni a magyar szív igazán,
Kit szeretne, ha téged nem szép hazám.*

II. vers

*Magyar vagyok, magyarnak is születtem
Hősiesen forgattam a fegyverem.
De a fegyveremet le kellett tenni
Scandinóba fogságot kell viselni.*

III. vers

*Július hó 20. hajnalára
96-an mentünk támadásra
És amint rajvonatra felfejlődünk,
Nagy puskaszó támadt rögtön mellettünk.*

IV. vers²⁹

*Adták a parancsot, nem szabad löni
Van itt egy kis fenyves, el kell húzódni
Elhúzódtunk mi a fenyves szélére
Keservesen néztünk egymás szemébe.*

²⁸ A harmadik füzet 65. oldalán

²⁹ A harmadik füzet 66. oldalán

3. kép. Részlet Székely László naplójából

A naplóban található nevek és egyéb adatok jegyzéke³⁰

Skandinóban voltunk hadifoglyok, 1001 legénység, és volt 18 tiszt úr is.

*Tisztek rang szerint:*³¹

Százados – 1

Zászlós – 5

Főhadnagy – 1

Hadapród – 1

Hadnagy – 3

Hadapród jelölt – 7

³⁰ A harmadik füzet 73. oldalától

³¹ A kötőjel után minden esetben a hadifogoly katonák száma van feltüntetve

1001 legénység közül

Őrmester – 5

Tizedes – 57

Közember – 829

Szakaszvezető – 23

Őrvezető – 87

Sebesülve fogtak embert – 19

Nős – 629

Kiknek élő apjuk van – 592

Kiknek meghalt – 399

Sohasem volt apjuk – 15

Írni, olvasni tud – 897

Nem tud – 104

Kinek hány gyereke van:

1 gyerek – 163

2 gyerek – 158

3 gyerek – 104

4 gyerek – 59

5 gyerek – 29

6 gyerek – 10

7 gyerek – 2

Nincs gyereke, de nő – 108

Magyarok – 625

Német – 82

Román – 73

Olasz – 64

Horvát – 71

Szerb – 70

Szlovák – 29

Bulgár – 4

Orosz – 3

Török – 3

Cseh – 2

Milyen katonák voltak

Honvéd – 585

Közös – 363

Landwehr – 63

Első honvéd gyalogezred – 213

Kettes honvéd gyalogezred – 6

Hármas honvéd gyalogezred – 198

Négyes honvéd gyalogezred – 78

17. gyalog honvéd ezred – 72
19. gyalog honvéd ezred – 9
29. gyalog honvéd ezred – 7
Ausztriai landwehr 1. – 4
Landstrum nom. 156. – 2
Kájzer jéger³² nom 4. – 48
Jéger batalion³³ 26. – 5
Közös gyalog ezred nom. 2. – 5
Közös gyalog ezred nom. 7. – 1
Közös gyalog ezred nom. 8. – 2
Közös gyalog ezred nom. 17. – 1
Közös gyalog ezred nom. 25. – 4
Közös gyalog ezred nom. 27. – 2
Közös gyalog ezred nom. 46. – 156
Közös gyalog ezred nom. 52. – 1
Közös gyalog ezred nom. 60. – 39
Közös gyalog ezred nom. 61. – 32
Közös gyalog ezred nom. 62. – 2
Közös gyalog ezred nom. 70. – 89
Közös gyalog ezred nom. 76. – 6
Közös gyalog ezred nom. 86. – 15
Közös gyalog ezred nom. 87. – 4
Közös gyalog ezred nom. 96. – 1
Közös gyalog ezred nom. 97. – 6
Közös gyalog ezred nom. 100. – 1

Ilyen ezredbeli emberekkel töltöttük szomorú fogságunkat Scandinában 1915. szeptember hó 24-től

Írtam 1916. február 9-én, Sckandinóban

³² kaiserjäger, császárvadász

³³ Jäger Battalion, vadász zászlóalj

Egy századba ennyien voltunk:

- 1: szak. Szilágyi Imre, Balmazújváros
- 2: honvéd Szabó József, Balmazújváros
- 3: Béres Mihály, Balmazújváros
- 4: Mile József, Budapest
- 5: Rácz Sámuel, Püspökladány
- 6: Varga Mihály, Debrecen
- 7: Szenka György, Hajdúdorog
- 8: tizedes Hegedűs Pál, Érvasad
- 9: Juhász Imre, Félegyháza
- 10: Rigda Mihály, Szentimre
- 11: őrv. Czibere Lajos, Nádudvar
- 12: Bugyik Bálint, Csökmő
- 13: Szigeti János, Zsáka
- 14: Szabó Gyula, Kismarja
- 15: Juhász Lajos, Hajdúböszörmény
- 16: Takács József, Szentmárton
- 17: Balog Lajos, Szentjános
- 18: Bokor Imre, B. balyok
- 19: Székely László, Gáborján
- 20: Vitényi Sándor, Hajdúnánás
- 21: Olasz Pál, Váncsod
- 22: Csordás Gábor, Vekerd
- 23: Lovász Sándor, Hajdúnánás
- 24: Mile Gyula, Szerep
- 25: B. Nagy Lajos, Szovát
- 26: Mészáros Sándor, Szovát
- 27: őrv. Ilide István, Monospetri
- 28: Indrikó Pál, Székudvar
- 29: Nuczás László, Szunyogd
- 30: Ilika Illés, Újszentanna
- 31: Tripon György, Körösfekető
- 32: szakaszvezető Nagy Sándor, Szentimre
- 33: Jakab János, Rosie
- 34: Nyercse Miklós, Gyegyesen
- 35: Gules János, Kozmaalmás
- 36: Gázsa Gábor, Vársonkolyos
- 37: Demlyá Péter, Kövesd
- 38: Grósz János, Vércsorog
- 39: Kele Albert, Végvár
- 40: Deák Sándor, Vámospércs
- 41: Botos Lajos, Derecske
- 42: Baricsa József, Végvár
- 43: Viszkóly Mihály, Körösfekető
- 44: Czeglédi Gyula, Bajom
- 45: Zsurka András, Körösfekető
- 46: Mátizs Bálint, Debrecen
- 47: Fekete Demeter, Füzesgyarmat
- 48: Varga Lajos, Diószeg
- 49: őrv. Erdélyi Sándor, Nádudvar
- 50: Vida Imre, Nádudvar
- 51: Nagy Antal, Nádudvar
- 52: Papp Sándor, Nádudvar
- 53: Kovács Antal, Nádudvar
- 54: Kerékjártó Lajos, Nádudvar
- 55: K. Nagy Sándor, Füzesgyarmat
- 56: Egri Imre, Tetétlen
- 57: tizedes Szűcs Imre, Bakonszeg
- 58: Tús Péter, Felsőpatak
- 59: Czaván György, Újbártfalva
- 60: Drucza János, Újbártfalva
- 61: Hoczopán Szilárd, Esküllő
- 62: Barabás Mihály, Kapucs
- 63: őrv. Aranyos József, Szalacs
- 64: Jakab János, Érvasad
- 65: Bora József, Nagyléta
- 66: Szirma János, Nagyléta

- 67: *M. Nagy István, Nagyléta*
 68: *Papp Antal, Nagyléta*
 69: *szakaszvezető Molnár János, Diószeg*
 70: *őrv. Molnár Gábor, Diószeg*
 71: *Sakhermaier István, Budapest*
 72: *Szemenyei József, Csorvás*
 73: *Szimhart Simon, Budapest*
 74: *Sebők János, Budapest*
 75: *Duka János, Budapest*
 76: *Szarka Sándor, Varkó*
 77: *Tussó József, Varkó*
 78: *Pintér Pál, Varkó*
 79: *Simon János, Gödöllő*
 80: *Sózsa János, Zsámbok*
 81: *Szabó Mihály, Zsámbok*
- 82: *Józsa István, Zsámbok*
 83: *Ivicsics Ignác, Dány*
 84: *őrv. Tóth Imre, Dány*
 85: *Zednik Frigyes, Budapest*
 86: *őrv. Molnár István, Krassófüzes*
 87: *Szablics János, Bárdos*
 88: *Portörő János, Csokap*
 89: *Csúba Sándor, Tóti*
 90: *Balogh Sándor, Szentimre*
 91: *Hadadi Sándor, Szentimre*
 92: *Cs. Varga Mihály, Szoboszló*
 93: *Fábián István, Keresztes*
 94: *Fábián József, Biharkeresztes*
 95: *Csizmadia Sándor, Derecske*
 96: *Juhász Tamás, Püspökladány*

4. kép. Székely László beretvája, amely megjárta az első világháborút is

Pogány Imre

Pogány Imre 1883. október 30-án született a Bihar megyei Asszonyvásárán. Foglalkozását tekintve földműves volt a háború előtt és után is. Halálának dátuma ismeretlen, de szülőfalujában van végső nyughelye. A család visszaemlékezése szerint gyermekeinek sokat mesélt a háborúról, mely történetek a naplóval együtt generációról generációra öröklődnek.

Pogány Imre előbb az oroszok ellen harcolt, majd az olasz frontra került, ahol részt vett az első, a második és a harmadik isonzói csatában, mielőtt hadifogságba került. Nolában töltötte hadifogságát 1916. július 11-ig. Ekkor Padovába szállították, ahol 1917. június 18-ig volt. Innen Szicíliába vitték, Vittoria városába, ahová június 20-án érkeztek meg. A napló végén, ceruzával beírt bejegyzés szerint 1919. július 7-én Kütahya város kórházát is megjárta. Kütahya Törökországban, Nyugat-Anatóliában van, az odakerülése körülményei ismeretlenek, mint ahogy azt is homály fedi, mikor és hogyan tért haza szülőfalujába.

A napló 13 cm x 8 cm-es füzet, oldalai számozatlanok. Összesen száz oldalból áll, lapjai végigírva, oldal kihagyása nélkül. A szöveget egy-két rajz töri csupán meg. A napló állapota szinte szakadásmentes, jól olvasható, a fedőlap és a kötés jó állapotú. Jelenleg Darabont Csenge Éva (Székelyhid) és családja tulajdona.

5. kép. Pogány Imre időskori képe³⁴

³⁴ A fénykép eredetije Darabont Csenge Éva és családja tulajdona

Pogány Imre naplója

Írtam 1915–16-ban.

Elindultam Debrecenből január 28-án. Indultam harcba másodjára³⁵, mentem 5 nap meg 5 éjjel és akkor kiszálltunk egy állomásnál. Kaptunk ott egy teát és onnét mentünk egy kis városba. Ott beszállottunk egy kis szállodába és ott megháltunk egy éjjel. Itt úgy feküdtünk egymáson, mint a birka a hodályba, mert igen szoros volt a hely. Másnap reggel összeszedtük a jó komáinkat és vettünk egy kis rumot és megittuk. Ekkor vettünk egy pár zsemle is és megettük, hogy könnyebben mehessünk a hosszú útnak, mert még itt együtt voltunk Giczei Imre, Csorjány József, Jakó József és Lakatos Imre. Vettünk az útra egy fél liter rumot és egy pár szivart. Úgy gondoltuk, már nem jutunk többet haza, mert már elment tőlünk a jó világ. Eljött reggel az az óra hogy fergáterung³⁶ lett és indultunk a nehéz utunkra. Reggel nyolc órákor innen el is indultunk, és mentünk akkor nap vagy 39 km-t. A nehéz nap agyontréningol³⁷. Igen nehéz volt a hátizsák, amiben volt ekkor négy konzerv, három öltő fehér ruha, egy porció cibak³⁸ fél liter pálinka, három lábravaló, három komiszkenyér³⁹, két törölköző, egy hóing, kétszáz töltény, egy pokróc, egy pár bakancs, egy fegyverderékszíj. Ez egy bakának a felszerelése, amit kell napról napra éjjel-nappal hordani és elég megtenni vele naponta harminc kilométert.

Háborús időben menetelésre megteszi a jó és a rossz út is. Mindig mentünk egy országúton és igen nagyon sokan kiálltak a nagy nehéz marsalásba⁴⁰. Mindig bíztattuk egymást, hogy ott meghálunk abba a faluba, mert már a nap az ég szélén volt, mikor odaértünk. De bizony mi nem maradtunk itt, hanem kaptunk egy kis kosztot tíz perc pihenőt és merítettünk egy kulacs vizet, meg egy kicsit falatoztunk. Onnét indultunk útnak, mert igen hideg volt és nekünk a menetelés miatt nagyon melegünk volt, így nem maradhattunk tovább. Mentünk este tíz óráig egy másik faluba, ahová bementünk és ott az utcán leültünk, hogy elkvártélyoznak⁴¹ bennünket. Mivel nagyon melegünk volt, így a hidegben nagyon felfáztunk, mert csak nagy sokára helyeztek el bennünket. Kezdtünk már bosszankodni, mert szomjasak és éhesek voltunk és emellett nagyon fáztunk.

³⁵ A napló végén található bejegyzés szerint 1914. október 15-én megsebesült. Jelen napló 1915. január végén kezdődik, tehát Pogány Imre már hamarabb is szolgált a harctéren, csak sebesülése miatt hagyta el azt néhány hónapra. Erre utal a kezdés is, hogy másodjára indul harcba, illetve a napló írását is ettől az időponttól kezdte.

³⁶ Vergatterung: sorakozó

³⁷ 'Elfáraszt', 'kifáraszt' értelemben használja Pogány Imre

³⁸ A német Zweiback elferdített, magyarosított változata, kétszersültet jelent.

³⁹ sótlan katonakenyér

⁴⁰ Marschieren: menetelés

⁴¹ Quartier: szállás, elszállásolás

Az utcán nagy víz folyt, mentünk volna oda inni, de nem engedték, mert azt mondták, bajunk lesz attól a víztől. Ezután bementünk a kvartéjba és ott ittunk jó vizet a kútból. Itt megkaptuk a vacsoránkat, de nemigen volt kedve menni senkinek érte a vacsoráért. El voltunk ázva, engem a hideg is kivert. Akkor éjjel egy kis házban voltunk nyolcan, a hely igen szoros volt. Úgy feküdtünk le a földre, mint a koszos malacok, egymáson voltunk, mégis majd megfagyunk. Így pihentünk egy pár órát, és akkor szóltak, hogy felkelni, mert megyünk tovább megint. Elindultunk, mentünk a faluvég felé. Ott kaptunk egy kenyeret az útra, majd fergáterung lett és marsoltunk tovább. Megint mentünk harminc kilométert, ekkor volt éjjel tíz óra, ekkor kvártélyoztak el bennünket.

Egy kis szobába voltunk, benne egy sifon és egy kályha. A kályhába ' tüzet raktunk és levetettük a bakancsot, megszárogattuk a kapcát és a lábunkat befagygyúztuk. Húztunk száraz kapcát a bakancsba és a jó melegbe ' felöltöztünk, úgy pihentünk le egy óra hosszát. Itt már úgy aludtunk, mint a nyúl, éberem, mert már itt nagyon hallott a tizen-nyolcas és a harminc és feles. Az ellenségtől nem messze voltunk, mert a kis fegyver ropogása is oda hallott. A gépfegyver hangja is hallott, ekkor már nagyon izgatottak voltunk, így nemigen tudtuk ezt a pár percet sem megpihenni. Eljött reggel az az óra, hogy indultunk szomorú utunkra, ki a harcmezőre.

Ekkor már minden percen közeledett a halál, mert mikor kiindultunk a városból és nagyon sok sebesült bajtárs jött visszafele. Mi kérdeztük őket, hogy messzi van-e még az ellenség? Erre azt felelték, hogy nem nagyon messze van, és még mindig visszafelé vonulnak. Az a nagy baj, hogy nagy hó van, és nem lehet még egy kis fedezéket sem csinálni magunknak. Csak összekaparunk magunknak egy kis havat, de azon átjön a golyó, ezért sok ember megsebesül, sok meghal. A fagyos földbe nem tudunk dekungot⁴² ásni, hogy védjük magunkat a golyó ellen, azért kaparunk össze havat. Amellett ülünk, mint a fogolyadarak a hóba. Csak a fejünk látszott egy kicsit. A köpenyünkön van felül a fehér hóing, így csak a sapkánk barnáslik egy kicsit a hóban. Innen tudja az ellenség, hogy mi lehet ott, ami barnáslik, és csak gondolja, hogy itt a hős magyarok vannak. Az ellenség próbálkozik vele, hogy elfognak bennünket, de nem sikerült nekik. Ágyútűz közé fogtak bennünket, de a mi hadvezetőségünk észbe kapott, megcurikkoltunk⁴³ és menekültünk az országút mellett az árokba. Ebben igen nagy hó volt, így volt egy kis takarásunk. Ez egy csúnya hely volt. Az árokban, ahol mentünk sok és magas gyökér volt. Az úton találtunk egy hidat, ami alatt átmentünk, majd visszaugráltunk az árokba, amiben nagy hó volt, csak azon vettük észre, hogy beleszakadtunk

⁴² Deckung: ásott fedezék

⁴³ Zurück: visszavonulás

egész kötésig a hóban. Az alatt meg víz volt, de olyan hideg, hogy majd megfagyunk. A hó alatt nem fagyott meg a víz és a bakancsunk is telement, míg lementünk ezen a csúnya helyen. Mikor onnét kiértünk, akkor meg olyan havon gázoltunk, hogy majd belefűltünk, és nagyon elmaradoztunk egymástól, mert nehéz volt menni a hóban. Mintha ez nem lett volna elég, megint volt előttünk egy akadály. Mikor megláttuk, csak borzadtunk bele, olyan egy nagy víz folyt előttünk. Mikor odaértünk, csak néztünk egymásra, hogy menjünk át rajta, mert nagyon sebesen folyt. Volt a folyón keresztül vagy három vagy négy darab fa, de azokat nagyon lebegtette a víz. De csak át kellett menni rajta, így levettük a fegyvert a vállunkról és azzal támaszkodtunk, hogy el ne vigyen a víz bennünket és úgy mentünk át rajta egyenként.

A túlparton volt egy kis falu, ott bementünk egy olyan házba, hogy azon se ajtó, se ablak nem volt. Fele a cúgnak⁴⁴ felment a padlásra, fele pedig lenn maradt és vártuk a további parancsot. Azt hittük, hogy itt fogunk háltni, de bizony megfagyunk volna, mert hidegebb volt bent, mint kint az ég alatt. A kapitány úr ezt nem találta jónak, így nem javasolta ő sem, hogy ott maradjunk. Mondta nekünk, hogy később át fogunk menni egy másik faluba. Megkértük a kapitány urat, hogy kicsit aludhassunk itt, pedig olyan hideg volt, hogy majd megfagyunk. Muszáj volt itt lennünk, hogy az ellenség meg ne lásson bennünket, hogy merre megyünk, mert azonnal lőttek bennünket az ágyúval. Nekünk is volt itt vagy négy ágyú felállítva és mindig azt kereste az ellenség, de azután mi átmentünk onnét egy másik faluba. Amíg mentünk, olyan nagy hó volt, hogy sok helyen majd belefűltünk és menet közben is nagyon esett meg hideg szél fűjt. Átértünk egy másik faluba és ott megháltunk éjjel egy háznál. Én ott is csak a padlásra szorultam, ahol nem volt egy szál szalma sem. Zsindelytetejű ház volt, de hidegebb volt a padláson, mint kint az ég alatt. Leterítettem a pokrócot magam alá, a hátizsákot a fejem alá tettem, a sátorlappal meg betakaróztam és úgy aludtam egy kicsit. De bizony igen nagyon megfáztam, így felkeltem és leszálltam a padlásról. Kimentem és olyan szép tiszta idő volt meg olyan zúzmarások voltak a fák, mint akárcsak nálunk a cseresznyefa. Aztán olyan hideg lett reggelre, hogy majd megfagyunk, mikor ment a szekér az úton, úgy füstölt, akárcsak a vonat. Sok bajtársnak megfagyott a lába, olyan hideg volt.

Reggel itt megittuk a kávé, utána megkaptuk az egy napi faszolást⁴⁵ és mikor megkaptuk, azonnal fergaterung lett és megindult a kapitány úr a század előtt és vezetett bennünket a falu háta mögött kifelé egy igen csúnya hegyes völgyes nagy dombnak. Oda mentünk fel dekungot csinálni, de még felmentünk, majd belefűltünk a nagy hó-

⁴⁴ Zug: szakasz, menet, vonulás

⁴⁵ Fassen: fog, elfog, megragad, katonai használatban ruházatot, élelmet vagy municiót vesz magához

ban és onnét megint mentünk tovább lefelé, egy csúnya kis cserjés erőben. Itt voltak olyan nagy hóval teli gödrök, amiket csak akkor vettünk észre, mikor beleszakadtunk egész kötésig. Sokszor csak a jó atya őrzött meg bennünket a nagy hóba, hogy bele nem fúltunk. Ez az erdő igen csúnyán össze volt áskálva még hó nem volt, és most, hogy mindenütt egyenlő sima volt a felszín csak a jó atya segített meg bennünket hogy ki tudtunk innen menni egy kimagasló dombra. Ott kétfelé kapartuk a nagy havat és ott csináltunk piramétát⁴⁶, így lett igen jó meleg és itt kaptunk egy kis kosztot. Letettük a hátizsákot és leültünk rá és hozzáfogtunk enni a jó melegen. Mikor végeztünk az evéssel, akkor hozzáfogtunk levelet írni. Mikor megírtuk, akkor két cúg elment vissza a faluba, a többi meg elment a degungot ásni. Mi hordtuk hozzá fel a deszkát, meg jó erős fákat tetőnek, és itt dolgoztunk estig. A degungra azért kellett tető, hogy ha esik, legalább ne ázzunk meg. Vittünk még fel bele szalmát is, hogy alábújjunk, meg ne fázzunk, mindezekkel naplementére készen voltunk. Akkor felvettük a hátizsákot és leültünk a degungba, mert igen el voltunk fáradva. Alig ültünk ott egy óra hosszág és olyan hideg szél kezdett el fújni, hogy majd megfagytunk. Ekkor a hó is kezdett már esni és akkor kaptuk a parancsot, hogy menni kell előre, mert az ellenség már vonult visszafelé és mi meg mentünk utánuk egész éjjel. Akkor hajnal felé elértünk egy kis falut és mi ott lelégeztünk⁴⁷ és itt voltunk rezorvába⁴⁸. Egy század egy iskolába, két hétig ott voltunk és onnét jártunk egy kilométerre felderíteni egy nagy erdő alá. A szolgálat itt nagyon nehéz volt, mert nagyon közel volt az ellenség tőlünk, és onnét meg minden éjjel fel kellett kísérni a tarktirokat a setlűgba⁴⁹, mikor vitték a vacsorát. Másodmagammal mentem egy nagy magas dombra, amíg mentünk, olyan nagy hó volt, majd belefúltunk. Nagyon sok bajunk volt, míg felmentünk, mert vagy tízszer leesett a lóhátáról a kokiszni⁵⁰.

Mire visszaértünk, akkorára majdnem megvirradt. Így összesen nem aludtam egész éjjel egy óra hosszát, mert mindig poszton kellett állni, hogy az ellenség meg ne támadjon bennünket. Ők is küldtek ki patrúgokat⁵¹, de mi mindig észrevettük és bekerítettük őket, azok megadták magukat. Ezután bekísértük őket a batalinz kommandóhoz⁵² és itt voltak egy éjjel és másnap meg kísértük őket tovább az iskolából. Mi kint voltunk felde-

⁴⁶ A szövegekörnyezet alapján valószínűleg tartom, hogy hóból emelt építmény, amibe be tudtak húzódni, így védve voltak a szélről és a kinti szélsőséges hőmérséklettől.

⁴⁷ Letáboroz, megpihen

⁴⁸ Reserve: Tartalék

⁴⁹ Teherhordó állatokat kísért fel az állásokba, jelen esetben lovakat. (tragfahig=teherhordó+tier=állat)

⁵⁰ Láda

⁵¹ Patrouille: járőr

⁵² Battalion Commando: zászlóalj parancsnokság

ríteni egy erdőben, egy igen szép, lombos fa alatt feküdtünk, és egyszer csak azt vettük észre, hogy közénk esett egy gránát. Szerencsénk volt, hogy nagy hó volt és közel volt egy mély, 2 méteres árok, abban nagy víz folyt. Estig itt voltunk fedezékben, de majd agyonvert a shrapnel meg a gránát. A többi bajtárs benn volt az iskolába', az ellenség odalőtt vagy két gránátot, és csak a jó atya tartotta meg őket, hogy rájuk nem dőlt az épület, mert az ablakkeret mind kihullottak, még a fal is meghasadt, mikor egy nagy gránát leesett. Már azt hitték, hogy rájuk rogy. Tudtuk, hogy nem jónak a jele, hogy közénk lőttek, mert akkor mi is támadunk. Ez csakugyan beteljesült, mert egész éjjel keresztük az ellenséget egy csúnya fenyves erdőbe'. A hó úgy esett, hogy alig láttunk menni, a gallyak meg majd kiverték a szemünket. A következőket mondogattuk magunkba: „Sűrű erdő közepébe laktanya, engem babám ne várjál haza soha”

Eljött az a reggel, amikor összetalálkoztunk az ellenséggel, már csak azt vettük észre, hogy úgy csengetnek közénk a dumdum golyóval, akárcsak a kis béresek. Olyan fegyvertűz volt, hogy alig hallottunk, mert még a fenyőfán is volt géppuska és onnan is lőttek bennünket. Azt hittük, hogy itt egy ember sem marad életben. Sok bajtársunk meghalt ebben az erdőben, itt halt meg Gulyás Imre is. Már csak akkor kaptunk észbe, mikor már körülfoztak bennünket és kiáltják hogy „hujá”! Alig tudtunk megszabadulni, annyian voltak, mint a csirke. Itt meghalt két hadnagy, megsebesült két kapitány, Lengyel meg Nyárfás. Nem volt már egy komedás⁵³ sem, de azért csak megsegített a jó isten bennünket, hogy elmenekültünk közülük. Csak a sebesülteket fogták el. Engem is megfogott vagy három muszka, ahogy mentünk visszafelé. Az erdő nagyon sűrű volt, és ahogy megfogtak, azt hittem, hogy itt kell meghalni, de mégis megsegített a Jó Isten, meg én is segitettem egy kicsit magamon. Ahogyan megfogták a hátizsákot, én megfordítottam a fegyver tusát és egyet szájba vágtam. Ekkor elszaladtam és a többi kiabálta, hogy „dóle puska magyar” és azért nem lőttek utánam egyet sem. Megsegített a Jó Isten ebből a nagy golyózáporból, pedig ekkor már voltam vagy négy ütközetben, de csak úgy borzadt az ember ebbe a nagy golyózáporba.

Ezután Bereznére⁵⁴ mentünk és itt voltunk egy nap. Itt kaptunk egy komedást és egy főhadnagyot. Naplemente fele istentisztelet volt és innét mentünk át egy szomszéd faluba, ahol elhelyeztek bennünket. Felküldtek bennünket egy nagy padlásra, ahol le-tettük a hátizsákot. Én még le akartam menni, de sötét volt, és ahogy leléptem, fejfel előre leestem egy színbe, ahol sok ló volt. Azok közé estem és azért nem lett semmi

⁵³ Kommando: parancsnok, parancsnokság

⁵⁴ Város a mai Ukrajna észak-keleti részén, a Fehérorosz határ közelében

bajom, legyen hála a Jó Istennek. Itt voltunk két nap és én csak fekiüdtem. A harmadik nap kaptuk a parancsot, hogy a négyes honvédeket megtámadták és menni kellett a rezorvának segíteni, mert már akkor kiverték a stelungból⁵⁵ őket. Nekünk meg vissza kellett foglalni, de ez sok áldozatba került, igen sok halottunk lett, mire oda jutottak a stelungba, mert úgy jött ránk a golyó meg a masevever⁵⁶ akár csak az eső. Mégis menni kellett, de bizony sokan megtanultunk imádkozni, mert nagy veszélyben voltunk még odajutottunk a stelungba.

Az ütökzet éjjel volt úgy éjféltájba' és csak mentünk, de bizony már mire odamentünk, már elfoglalták a muszkák a jobb szárnyat és egy dekungba voltak. Én, ahogy mentem elöl, belementem a dekungba, olyan nagy sár volt benne, hogy majd belefűtünk. Én jobbra tértem ki, hogy talán nem lesz olyan nagy sár. Ahogy mentem, csak azon vettem észre, hogy itt már muszka van. Mondtam neki, hogy menjen arrébb a jobb szárny felé és akkor mondja nekem, hogy ruszki. Én ekkor nagyot néztem és már azt hittem, na már csak itt kell meghalni. Megfogytuk egymást, és ő mondja, hogy „rúsi” de én nem szóltam semmit, hanem csak ugrottam volna. Én bizony hanyatt estem, és ő meg odaugrott és felállított, de azért nem bántott engem. Aztán arrébb jöttem, és ott már nagyon kezdtek löni elöl is, hátul is, és én leültem a sárba, és így voltam egész reggelig. Annyi halott volt rajtam, hogy alig bírtam. Mikor megvirradt megolvastam vagy negyvenet kívül, de az árok meg tele volt halottal. Itt voltunk úgy dél feléig és akkor kezdtek bennünket bekeríteni, de nem sikerült nekik, mert a mi tűzéréségünk közéjük lőtt az ágyúval. Úgy hányt a felfele őket a gránát, csak úgy repültek a levegőbe, és mi addig menekültünk visszafelé, de olyan nagy víz volt a futóárokba, hogy kötésig ért, a jég meg vastagon volt rajta és majd megfagyunk. Meg aztán csak úgy lőttek bennünket, és aki felveti a fejét, azonnal meglövik. Mihelen Anti itt halt meg, és bizony sok bajtársunk fekiüdt az árokba halva. A helyzet itt nagyon súlyos volt. Innen elmentünk egész a Kárpátokba és itt voltunk vagy három hétig a muszkákkal szembe', de egyszer csak azon vettük észre, hogy csak az üres stelung maradt. Ezután mentünk utánuk 15 nap, és sehol nem talákoztunk velük. Csak úgy taláztunk vagy tízet, vagy ötöt-hatot, hogy mentek elöl a falvakat kiputrálozni⁵⁷, és ott a házakban fogtak el egy néhányat, és jöttek ők is velünk. Egy kis városba értünk, ahol vagy három nap voltunk. Itt kaptunk egy újabb parancsot, hogy elindulunk visszafelé, mert jön egy mars. Azt hittük, hogy az elé megyünk, de bizony nem így történt, mert az olaszok ellenünk fordultak. A marssal

⁵⁵ Stellung: állás, jelen esetben harcállást jelent

⁵⁶ Maschinengewehr: géppuska

⁵⁷ A szövegkörnyezet alapján: kikémleni, járőrözni, megtisztítani az ellenségtől

Galícia szélén találkoztunk, Vidrányon, pünkösöd előtt való nap⁵⁸. Itt voltunk két nap, istentiszteletet is tartottunk és május 25-én indultunk visszafelé⁵⁹.

Izbugyaradvány⁶⁰-on ültünk vonatra 16 alagúton mentünk keresztül. Május 29-én szálltunk ki a vonatból, Oberdrauburg⁶¹-ban. Ezután keresztül mentünk az Alpokon, egészen Karintia határáig, ahol rezervába⁶² voltunk egy hegyoldalon. Itt sok havat láttunk. Június 4-én és 13-án voltam először patrulba⁶³ egy Magi nevű kadéttal. Tizenötöd magammal iszonyú sziklákon mentünk keresztül egy híd erősséget kikémlenni. Innen elmentünk egy másik frontra. 14-én hét óra hosszat mentünk nagyon nehezen felfele út nélkül, itt egy helyen két ember magasságú hó volt. Június 16-án este mentünk először stellungba⁶⁴. Egy iszonyú meredek hegy tetejére jutottam, ahol mindig nagy köd vagy eső volt, de még olyan hideg, hogy egész nap s egész éjjel reszkettünk. Még július 2-án és 3-án is esett a hó és olyan szél volt, hogy a degung tetejéről még a követ is lehordta. Egész nap és éjjel mindig tüzeltünk, mert nagyon hideg volt. Július 5-én⁶⁵ reggel lett először nagy ágyúharc. Egy nagy hegy tetejéről akartuk leverni az olaszokat, de nem sikerült másnap, igen nagy fegyvertűz lett. Itt halt meg egy bajtársam. Ezután kisebb fegyver tűznél egyéb nem volt, néha egy-két ágyúlövés. Egészen 30-ig⁶⁶ volt ez így, amikor megkezdték az ágyúzást az olaszok, amit a mieink azonnal viszonztak. 31-én délután 3-kor lett a támadás, akkor mentünk fel a cúggal a hegyre szép tiszta időben, de igen nagy fegyver- és gépfegyvertűz közt. Ott voltunk 2 nap és 2 éjjel, ez idő alatt lett 3 halott és 7 sebesült. Mind a két nap volt támadás, de visszavertük őket. Itt gördült le 3 ember a hegyről egy magyar és két olasz. Az egyik olaszt el is fogtuk, ez nem halt meg. Augusztus 5-én esett a hó a hegyen, de még a völgybe akkor is volt tavalyi is elég. Augusztus 6-án mentünk egy iszonyú magas kősziklacsúcsra, ahol 15 lépésre voltunk az ellenségtől.

Augusztus 7-re borzasztó ágyútűzzel árasztottak el és mindig hányták a kézi bombát közénk. Itt sebesültem meg. Augusztus 25-én lejtöttem a hegyről egy kis faluba. Itt ki lett vágva a kezem, egy hétig voltam itt, majd innét elmentünk egy másik fa-

⁵⁸ 1915. május 22.

⁵⁹ El az orosz frontról, az Antant oldalán hadba lépő Olaszország ellen

⁶⁰ Településrész a mai Szlovákiában. Jelenleg Laborcaradvány község településrésze, korábban önálló falu volt. Az Eperjesi kerület Mezőlaborci járásában található.

⁶¹ Város Dél-Ausztriában, a jelenlegi olasz-osztrák határ mellett terül el.

⁶² Tartalékban

⁶³ Őrség, járőr

⁶⁴ Harcállás

⁶⁵ Az első isonzói csata 1915. június 23-tól július 7-ig tartott.

⁶⁶ A második isonzói csata 1915. július 18-tól augusztus 3-ig tartott.

luba Rattendorfba⁶⁷, ahol kórházban voltam szeptember 25-ig. Innen mentem vissza a századhoz, de már akkor elment a 3. század és be lettem osztva a 7. századhoz. Rattendorfban és itt volt egy földim, Kiskerekibe való Márkus Johan. Igen jó barátok lettünk és itt voltunk 3 nap, majd innen mentünk tovább szeptember 28-án. Egy nap alatt átértünk Hermago⁶⁸-ba, ahol szeptember 30-án szálltunk vonatra és indulunk Nabrezina⁶⁹-ba. Október 6-án egész nap mentünk borzasztó sárba és esőben a lágerplaczig⁷⁰. 3 nap múlva mentünk fel a Doberdói-fennsíkra egy igen veszélyes helyre. Itt a vizet lóháton hozták utánunk, mert ezen a vidéken nincs kút. Ami van is, esővízzel van tele, ami a háztetőről csatornán folyik bele és azt isszák. A terület egy szóval járhatatlan, úgy néz ki a kő a földön, mint ahol egy nyáj juh hever⁷¹. Október 19-én⁷² mentünk erre a frontra, iszonyú ágyú- és fegyvertűzbe voltunk, míg felmentünk és itt maradtunk egy dolinába. Innét felmentünk 21-én a stelungba a legnagyobb veszedelembe a déli órákban. Még mentünk a futóárokba, annyi volt a halott meg a sebesült, hogy alig tudtunk felmenni tőlük, mert már akkor be voltunk kerítve az ellenséggel és a bal szárnyán már akkor elfogtak 24 gyereket és elfoglalta a helyüket az ellenség. Masingevert állítottak fel oda és mindig lőttek ránk, míg felment a rezorva és nagyon sok veszteség volt, míg felmentünk. Az 57 tagú cúgból csak 7-en maradtunk. Ezután 5-en visszamentek municióért, és csak én és Markus Johan maradtunk itt. Négy bajtársunk meghalt, estig egy dekungba voltunk, de ott is a gránát majd agyonvert bennünket. Nehezen vártuk, hogy este legyen és 21-én este bekerítettek bennünket és elkísértek Olaszországba. Egy hétig voltunk megfigyelés alatt sátorba'. Többféle ezredből voltunk itt együtt kb. 3000-en voltunk. Itt vonatra ültünk két nap és 3 éjjel mentünk befele az ország belsejébe, Nolába⁷³, ebbe 'a városba' voltunk 140-en.

Pogány Imre hadifogságban írt versei

1916: szép karácsony első napján az ebédünket azért megjavították. Minden ember kapott egy darab szafaládét, ehhez volt egy kis paprikás lé. Nekünk ám ez is nagyon jó

⁶⁷ Osztrák település a mai olasz–osztrák határ közelében, Dél-Ausztriában.

⁶⁸ Hermagor: település Rattendorf mellett.

⁶⁹ Nabrezina, település Olaszországban, Triest tartományban.

⁷⁰ Lagerplatz, táborhely

⁷¹ A területről érdemes megemlíteni, hogy karsztfensík, igen vékony földréteggel. Fedezék ásására jóformán alkalmatlan, a katonák csak robbantva tudtak védelmi állásokat kialakítani. A mészkódomságokra jellemző vízhiány – mint a visszaemlékezésekben látjuk – igencsak megnehezítette a katonák dolgát, valamint a 500-600 méter magas, meredek hegyoldalak és a 2000 métert is elérő hegycsúcsok sok megpróbáltatást okoztak honvédeinknek.

⁷² A harmadik isonzói csata 1915. október 18-tól november 3-ig tartott.

⁷³ Nola, település Dél-Olaszországban, Campania tartományban.

volt, mert a menázsink⁷⁴ legalább egyszer változott. 2. napján már csak a rendes volt, délelőtt öreg kása délután húslé.

Karácsony első napján eső volt, de második nap már szép napfényes idő. Ekkor gondoltam, hogy írok unalmamban, bánatunkról és fogságomról.

Szép karácsony első napján
magyar baka Itálián
gondolkozik el magában,
hogyan lehet az ő családja.
Addig addig gondolkozik,
szememből könny facsarodik.
De sok árva, de sok özvegy,
várhatja, hogy jön a hitves.
Mert a doberdói dolinába
jaj de sok apának ott van a sírja.
Október 20-21-én
éltünk igen nagy veszélyben lévén.
Gránát, srápnél gépfegyvertűz
igen sokszor közénk fűtött.
Hullott a sok magyar rakásra mindenütt,
mert a futó árok egymás után mindig ledőlt.
Gondoltam sokszor magamban,
a másik percben én leszek a sorban.
Menekülést gondolni sem lehetett,
a talján már végén bekerített.
Erősítés sem jöhetett hozzánk,
mert ágyútűzzel azt is visszatartotta.
Este 6 órakor jött az avizáció⁷⁵,
hogyan mindenütt ki kell dugni a fehér zászlót.
Megadtuk magunkat sírva, de hiába,
hisz ellenséggel egész körül voltunk zárva.
Ez a nap lesz ránk emlékezetes,
ha Jó Isten minket hazasegíthet.

⁷⁴ Étkezés, katonai étkezés

⁷⁵ értesítés

*Elmondjuk majd családjainak,
hogy hogy értük végét mi a háborúnak.
Mennyit szenvedtünk, mennyit fáradtunk
és sokszor Istenhez fohászkodtunk,
mert itt megtanult imádkozni mindenki,
aki csak az életét kicsit félti.
Fogságunkban is sokszor imádkoztunk,
mert ott nem volt egyéb foglalkozásunk,
hogy segítsen haza az Isten mindnyájunkat
láthassuk mielőbb kedves családjainkat.*

Írtam 1916 febr. 3-án Itália déli részén, Nola városába'.

Magyar bakák búslakodva...⁷⁶

*Magyar bakák búslakodva szomorú fogságba.
Októbernek 21-én volt az a gyásznap,
mikor tőled, kedves hazám, el kellett búcsúzni.
Szomorú rabságba' találom napjaimat
és remegve féltem az édes hazámat,
és benne szüleimet és a kedves családomat,
kiket nem védhetek meg szomorú fogságom alatt
többet soha, férjed.*

Írtam Márkuss János Kiskereki lakos, jó bajtárs emlékéül.

Az örömnapp

*Rózsaszínű hajnal hasad hazánkra,
mikor megyünk az utolsó útra.
Megtudják majd feleségünk, gyermekünk,
örömnapp lesz nekik, ha megérkezünk.*

*Feleségünk kijön az állomáshoz, ha a
vonat mivelünk majd berobog.
Minden asszony az ő férjét keresi,
Kit a jó Isten őrzött meg eddig is.*

⁷⁶ Eredetiben cím nélkül.

*Berobogott a vonat már mivelünk,
Kapitány úr parancsot ad minektünk,
minden baka szedje össze holmiját,
elértük már szép Debrecen városát
kapitány úr vezényszava felhangzik:*

*Katonáim egytől egyik kiszállni!
Szálljatok ki, kik fogságban voltatok
kik olasz rabságban hervadtatok.
Feleségünk, gyermekünk, hogy megláttak,
velünk együtt mindannyian zokogtak.
Ráborultak férjük, apjuk vállára,
mindannyian örömökbe zokogtak
Ne sírjatok feleségünk, gyermekünk!
A jó Isten maradjon csak mivelünk!*

*Ő segítsen ez után is bennünket.
Örüljünk, hogy megérkeztünk közétek.*

*Amióta elmentünk titóletek,
sokat voltunk a veszélynek kitűzve.
Mindannyian de sokat is szenvedtünk,
ti is itthon feleségünk, gyermekünk.*

*Hányszor voltunk a halálnak torkában
nehéz ágyúk, amikor megszólaltak.
Én istenem, hálát adunk tenéked,
hogy az életünket megőrizted.*

*Nehéz napok, meghasad a hajnal pírja előttem
Feleségem, de sokat vagy eszembe'.
Eszembe' vagy kislányoddal szüntelen,
éjjel-nappal és pirkadó reggelen.*

*Szomorúan nézek a fellegekre
mint nyugosznak a kősziklák tetejében
Elgondolom: hát én egyszer valaha
Nyugszom-e hű párom karjaidba.*

*Eszembe jut a kis árva gyermekem
Könnyeimmel áztatom fedezékem.
Rád gondolok, ha meg talállok halni,
ki tudja majd kislányomat felnevelni.
Ha ledülök fedeles stelungomba,
sóhajtásim elszállnak kis falumba.
Rá gondolok kicsi fehér házamra,
Rá gondolok elhagyott hű páromra.
Mosolyogva néz a nap a hegyekre
Hát én neked valamikor mosolygok-e
Szemedbe?*

*Mert ha itten olasz golyó eltalál,
nem lesz senki kis családom,
Ki gondoljon te reád.*

*Magas hegyről néztünk az ellenségre,
néha-néha lövöldözünk feléje.
Ők is lőnek viszont nekünk válaszul,
de még így is sokszor rátok gondolunk.*

*Szólhat nekünk az ágyú és a fegyver,
a szívünkben sem az ágyú sem a fegyver
Ki nem ver.
Kislányom s elhagyott
Hű feleségem, a szívemből sem az ágyú,
sem a fegyver ki nem ver.*

*Nehéz köd száll, eltakarja a hegyet
bánat nyomja az én hű szívemet*

*Bánatába azt gondolom meghasad,
feleségem, kislányom utánad
meghasad szívem.*

*Búbánatába, ha gondolok
elhagyott kis családomra
én Istenem te légy velem szüntelen.
Ne hagyjál elveszni itt engemet.*

*Őrizzél meg és vezérelj majd haza
ha majd eljön a békesség órája.
Hozd el immár azt a várva várt napot
hadd felejtsem el a sok bút bánatot.*

*Hadd felejtsem minden bút és szenvedést
Ne halljam már a haldoklók hörgését.
A haldoklók hörgését sebesültek nyögését,
ezt hallani már ez elég szenvedés.*

*Ne halljam már a fegyver ropogását,
Sem a gépfegyver kattogását!
Ne halljam az ágyúk bömbölését,
hadd felejtsek minden bút és szenvedést!*

*Hadd lássam meg feleségem, gyermekem
Kiket oly rég elveszettnek reméltem!
Hadd lássam meg, hadd öleljem keblemre,
kiket oly rég elveszettnek reméltem!*

*Én istenem, ima száll fel tehozád az ajkamról.
Őrizz engem minden veszélytől és haláltól!
Őrizz engem és kedves kis családom!
Legyél velünk éjjel-nappal és pirkadó hajnalon!*

*Én istenem, én teremtő jó atyám,
száll az ima az ajkamról tehozzád.
Őrizzél meg a veszélytől a haláltól engemet,
Odahaza feleségem s a gyermekeimet!*

*Van egy kis ház szegényes a környéke,
a kislányom játszadozik előtte.
Szomorúan néz a nap is le rájuk
Hogy nem tudják, hol van a kedves apjuk.
Kedves apa, aki őket csókolta,
többet talán nem is látják már soha.
A jó anya ki megyen az udvarra
Hogy megnézi, hol lehet a kislánya.
Hogy meglátja a kislányát játszani
a szeméből a bánat könnyezik.
Eszébe jut, nem gondolják szegények,
hol van apjuk, hogy árvaságra estek.*

*Szegény asszony megfordul és bemegy,
az asztalra nagy zokogva borul le.
Rá gondol elvesztett hű párjára,
én Istenem, milyen jó a gyermeknek.
Csak öröm és játék az ők élete*

*Csak öröm és játék az ők élete.
Bú és bánat nem sebezte szíveket.
Nem tudják még, mi a bú és szenvedés,
Nem tudják, jó apjokkal mi történt.*

*Hisz, ha éreznék a szenvedést, bánatot
kétszerezve lenne az én fájdalmam.
A kisgyerek bemegy a szobába,
rátekintnek síró édesanyjukra.*

*Szólnak hozzá – miért sír anyám, ha még lát,
jók vagyunk mi, megfogadjuk a szavát.*

*Nem veszeksziünk és nem bántjuk mi egymást
szeretjük mi anyukát és a jó apát.*

*Szavakra az anyának könny szökik a szemébe,
a kislányát felveszi az ölébe.*

*A csókjait rakja a kislányára szomorún,
néz kislánya szemébe
Majd megszakad a szíve keservébe.*

*A jó anya a kislányát hogy csókolja,
a kislánya könnyes szemmel néz rája.
Könnyes szemmel felkéri az anyát.
A jó Isten megsegíti a jó apánkat, jó anyukánk.
Imádkozzunk apánkért, a jó isten segítse!*

*Haza közénk a jó isten segítse,
Hozza közénk, hadd nevelje
a kis árva gyermekét.
Jó anyánk, hogy ne sírjon, bánkódjon,
hogy könnyítsen anyukán, hogy neveljen
Engemet, a kislányomat, jó apám
a jó Isten áldja meg!*

*A jó Isten legyen neki kegyelmes,
hogy ne érje semmi veszély sohasem!
Jöjjön haza és neveljen engemet,
hogy lehessen jó lánya szegénynek!
Jó anyukám, hogy ne sírjon utána,
a jó Isten őrizze meg a jó apámat!*

*A kislányomért rátekintek az úszó fellegekre,
amint úsznak nyugatra és keletre.
Eszembe jut a kis árva gyermekem,
Ölelem-é valamikor keblemre.*

*Ölelem-é valamikor keblemre,
és nézek-e mosolygó két szemébe?
Csókolom e kis ajkát és homlokát,
Látom-e kedves kis mosolygását?*

*Nincs az a perc az a nap előttem,
hogy a kislányom ne lenne az eszembe'.
Eszembe' van éjjel-nappal szüntelen,
Álmaimban is vele kell küzdenem.
Álmaimban látom őtet játszani,
ágyaikba' mosolyogva aludni.
Kint az utcán vidáman szaladgálni,
édesanyjuk térgyin lovagolni.*

*Reggel jókor amikor felébredek,
rátekintek a zöldellő hegyekre.
Elgondolom, amit láttam, álom volt,
a kislányom nincs mellettem itt sehol.*

*Pedig sokszor látni szeretném őtet,
hadd vidítsák az én bánatos szívem.
Elfeledném, amit látok és hallok,
nem emésztné a háború borzalma.*

*Én Istenem, imát mondok tenéked,
Őrizzél meg a veszélytől engemet!
Őrizzél meg öröme, egy kislányom
hadd öleljem őket a karjaimba!*

*Jó Istenem, te légy velük őrizd meg,
Ne vedd róluk le őriző kezedet.
Hanem őrizd örömeire anyjuknak,
aki úgysis nagy bánatok között hervad.*

*Énrám pedig hozd el a békés napot
Hadd felejtsek minden bút és bánatot.
Segíts haza kislányomhoz engemet,
hadd neveljem fel őket a nevedbe'.*

*Ne juttasd az árvaság kenyerére.
Hadd neveljem anyjuknak örömeire,
jó istenem, kérésemet hallgasd meg.*

*A fogságban Alkonyat száll a kékellő hegyekre,
rágondolok az én szülőföldemre.
Jaj, de messze estem tőled, szép hazám,
most érzem, hogy árva lettem igazán.*

*Szép Hazámmal elvesztettem hű párom,
Nincsen árvább nálam e nagy világon,
hogymily árva lettem, most tudom.*

*Hű párommal elvesztettem kislányom
E világon, csak én vagyok az árva.
Árva vagyok, mint a madár az ágon
Kinek fészket, szétrombolták a nyáron.*

*Én Istenem én teremtő, jó Atyám,
Látom-e még valaha a szép hazám?
Látom-e a szülőföldem, hű párom?
Nincsen, árvább nálam e, nagyvilágon.*

*A kislányom meglátom-e valaha,
vagy pediglen itt halok a fogságba?
Az én szívem azt suttogja, énnekem,
jó Istenem, megőrizel, engemet.
Én Istenem, eddig ha megtartottál,
fogságomból mielőbb szabadítsál!
Hadd lássam, meg, szülőföldem, hű párom!
Hadd felejtsem az én nagy árvaságom!*

*Ne szenvedtess soká a fogságomba!
Hadd öleljem a kislányom karomba!
Elégeld meg, Istenem, árvaságom!
Elégeld meg a szomorú fogságom!*

*Fogságomból szabadíts meg engemet,
Jó Atyám, én teremtő Istenem.
Árvaságom én Istenem, szakítsd meg,
segíts haza családomhoz engemet!*

6–7. kép. Pogány Imre felesége, Vajda Eszter és Julianna nevű gyermekük ⁷⁷

⁷⁷ A fényképek Darabont Csenge Éva és családjának magánarchívumában találhatóak.

8–9. kép. Pogány Imre másik két gyermeke: Piroska és Imre, aki a II. világháborúban esett el⁷⁸

A fogolyszemelés

*Magas ház az, ahol én hervadok,
Magas ház az ahol fogságban vagyok.
Fegyveres órák kívül, belül, mindenütt,
csak a gond, és bánat nekünk mindenütt.*

*Hogy ha néha az ablakon kinézek,
nehéz bánat nyomja az én szívemet.
Elgondolom, mikor leszek én szabad,
meddig hervadok a fogságban?*

*Eszembe jut, ha látok kislányokat,
eszembe jut a kislányom énnekem.
Hogy ha látok anyát a gyermekével
Eszembe jut az én hű feleségem.*

⁷⁸ A fényképek Darabont Csenge Éva és családjának magánarchívumában találhatóak.

*Nehéz gondok, nagy bánatok emésztenek,
én Istenem szabadítsál meg engemet!
Hadd lássam meg feleségem, gyermekem,
akiket én elvesztettem, most érzem.*

*Felejtesd el szívem minden bánatát,
hozd el rám az örömnök, öröm napját!
Hadd örvendjen feleségem, gyermekem
vidítsd fel nagy bánatos szíveket!*

*Szabadíts meg és vezéreljél haza,
hadd lássam meg az én kislányomat,
kis falumat, kislányomat, hű párom
én Istenem, add vissza szabadságom!*

A búcsú

*Isten veled, Szülőföldem szép tája,
Isten veled, kis falumnak határa!
El kell menni messze földre énnékem,
tán sohasem látom meg a környéked.
Isten veled feleségem, kislányom,
elvesztettnek érzek már titeket.*

*Feleségem a kis árva gyermekem,
a Jó Isten őrizzen meg titeket.
Engemet is minden vészbe, viharba
Hozzon vissza, elhagyott kis falumba.
Feledtesse a múltat el mivelünk,
A boldogság legyen nekünk mindenünk.*

*Isten veled szülőföldem, kis falum
Isten veled kislányom, hű párom.
Adjon nektek a Jó Isten nyugalmat,
szálljon rátok a Jó Isten áldása,
segítsen a boldog viszontlátásra.*

A harctérről

*Édes feleségem, ne sirassál engemet,
hogy harctéren van a férjed.
Én sem vagyok különb, mint a bajtársak
A Jó Isten hazasegít valaha.*

*Arra kérlek, akkor se sírj, miattam,
Hogy ha életem idegenben ott hagytam,
légy büszke rá, hogy magyar volt a férjed,
fájó könnyed türelmesen szárítsad.*

*Ha a golyó el is talált engemet,
Hadd tapossák olasz lovak testemet.
Katonának legdicsőbb, ily halált,
szebbet ennél az egész földön nem talál.*

*Édesanyám bölcsöm felett
hej, de sokat virrasztál,
éjszakánként dalolgatva ringattál.
Bölcsöm mostan fagyos köves fedezék,
altatódal olasz golyó süvöltés.*

*Kedves rózsám, ne keseregi miattam,
ne keseredj, ne panaszkodj miattam.
Igaz, hogy nem két karod a vánkösöm,
nagy hegyek közt szabadságról, dicsőségről, álmodok.*

*Sebezhet, a szurony, golyó itt engem,
csak terajtda tarló sebet ne ejtsen.
Telerakhat a háború sebekkel,
meggyógyít majd a látásod, csak soha ne felejts el.*

*Fogságból fehér galamb száll a levegőbe
szállj le messze a szülőföldemre.
Mondd meg az én hű páromnak,
hogy el vagyok tőle zárva szomorú fogságba.*

*Mondd meg néki, mondd, hogy rab vagyok,
mondd, hogy szívem itt is érte dobog.
Csak hűségét tartsa ő meg értem,
talán egykor hozzád visszatérek.*

*Mondd meg néki, nevelje kislányomat,
kiért a szívem majd meg szakad.
Messze vagyok tőlük idegen fogságba,
megszakad a szívem bánatába.*

*Messze estem tőletek, hű párom,
Olaszországban töltöm szomorú fogságom.
Szeretett hű párom kedves egy kis lányom
értetek a szívem majd meghasad.*

*A távolban van egy kis ház, szegényes a környéke,
a szüleim és a testvéreim szomorkodnak rég benne.
Szomorúan várja a két gyermekét.
Hogy nem tudják, hol van a két gyereke
kit régóta várnak hazafele.
Hogy valaha néznek-e még a szemébe
és valaha beszélnek-e vele vagy soha.*

*A jó anyám kimegyen az udvarra,
hogy megnézzze, hol lehet a két lánya.
Hogy meg látja a két lányát beszélni,
a szeméből könny kezd kifacsarodni.
Mert rágondolt az ő helyzetükre
valamikor néz-e még a szemükbe
és valaha beszélnek e övelek.
Szegény anyám megfordulva megyen be,
az asztalra nagy zokogva borul le.
Rágondol elveszett két fiára,
én istenem meglátom-e még valaha,
kik oly régen szomorkodnak a fogságban.*

*Én Istenem azt add meg minél előbb,
hadd láthassam minél előbb elveszett két gyermekem.
Két testvérem, ha bemegy a házádba,
rátekintnek síró édes anyjukra.
Szólnak hozzá, miért sír édesanyám?
Azért sírok, mert két fiam fogoly.*

*Már azért ne sírj, töröld le könnyeidet,
a Jó Isten segíti meg őket.
Bízunk azért mi is a Jó Istenbe,
leszünk mi meg jó anyának gyereke.
Nem leszünk még mindig a nagy rabságba,
leszünk mi még szabad madár valaha,
nem leszünk még az olasz fogságba.*

*E szavakra az anyának könny szökik a szemébe
otthon levő két testvérem öleli keblére.
Én Istenem látom-e még valaha
kik oly régen hervadnak a fogságba.
Otthon levő két testvért öleled a kebledre,
csókjaidat rakod rá a képökre,
úgy gondolsz rá másik két gyerekedre,
nézek-e még valamikor szemükbe.*

*Két fiamért rátekintek az úszó fellegekre,
amint úsznak nyugatra és keletre.
Eszembe jut két fogoly gyermekem,
valamikor ölelem-e keblemre,
és nézek-e mosolygó két szemükbe?
Csókjaimat hadd raknám a képökre.
Nincs az a nap, nincs az a perc előttem
hogy két fogoly fiam ne lenne az eszembe'
éjjel-nappal szüntelen álmaimban is velük kell küzdenem.*

A néma sírhantok

*Kőhegyek között ismeretlen út mellett,
Néma keresztetek letörve hevernek.
Kiké lehetnek, hogy kerültek ide,
kik nyugoszhatnak ez idegen földben.*

*Nincs, aki feleljen, a hegy tudna beszélni,
Aki őket kegyelettel őrzi.
Meg is szólal a hegy, a kövek beszélnek,
Névtelen Hősök nyugosznak
Ez idegen földben.*

*Halhatatlan félistenek a nagy időkből,
vérrózsákat raktatok reánk saját vérükből.
Emeljetez kalapot, e néma hantoknak,
ne feledjétek, hogy ők vérükkel áldoztak!*

*Vándor utasok, ha jártok e hantok mellett,
mondjatok egy imát e névtelen hősöknek.
Tegyetek virágot e néma hantokra,
mert a néma sírhantok hősöket takarnak.*

Az elhagyott gyerek

*Csendes temetőben néma sír mellett
Sír egy szegény kis árva gyermek.
Két kis kezit imára kulcsolja,
sírva borul a néma sírhantra.*

*Hiányos ruhája, a szél süvölt rája,
reszket a hidegtől az elhagyott kis árva.
Egyedül áll szegény, nincs ki pártját fogja.
Reszketve kiáltok a sötét hant alá:*

*Kelj fel, jó apám, senki sem gondol reám,
csak kigúnyolnak mindenütt engemet,
nem gondol senki az árva gyermekekre.*

*Ez az én lakásom, e néma temető,
Itt vigasztal engem meghalt édesapám.
Itt találok némi boldogságot a
halottak e néma sírhantján.*

*Hideg szél fú, sűrűn hull a hópehely,
a halottak birodalmát a fehér fogja be.
Néma ott most minden, még a madár sem jár,
csak egy kis árva ül a néma sírhantnál.*

*Fütyöl a hideg szél, reszketnek ajkai,
a hópehely kezdi szegényt eltemetni.
Nincsen senki, ki megszánna szegényt,
ki meleg szobával szívét megenyhítse.
Leborul a hantra, álom fogja el,
álmában talán apjával beszélget.*

*Ajka mosolyog az szegény gyermeknek,
nem árva már tovább, mert lelke ott jár az égbe.
Ott jár az apja mellett, hova oly rég vágyott,
kit mindenki elhagyott, ki az utcasarkon állott.
Szegény kis árvát, kinek nem volt, ki megszánja,
a halál megszánta és elvitte az apja karjába.*

Vége

Fogságból

*Hol vagytok ti, vándor madarak,
közületek csak egyet hadd lássak!
Jöjjetek el hozzám, látogassatok meg,
tőletek hazámba levelet hadd küldjek!*

*Vigyétek el szeretett szülőmnek,
könyveimmel van írva fájdalom pennával.
Vigyétek el hozzá!*

*Mondjátok, hogy dolgom jól megy,
szívemet nagy bánat emészti.
Vagy ne szóljatok a bánatom felől,
ne szomorítsák az ők szívüket.*

*Mondjátok, hogy dolgom jól megy,
Legyenek türelemmel, ne bánkódjanak értem.*

*Jöjjetek hát ti, vándor madarak,
közületek egyet hadd lássak!
Jöjjetek el hozzám, látogassatok meg,
vigyétek hazámba e szomorú levelet.*

*Írtam Márkus János, Bihar megye kiskereki lakos emlékéül,
hogy idők elmúltával hadd jussak eszébe.*

Ez a kis könyv...⁷⁹

*Ez a kis könyv nékem nagyon drága,
de sok gondom van ebbe belézárva.
Belézártam búcsúmat, hű szüleimet,
elválásom a két testvéremtől.*

*Belézártam elválást hazámtól,
a búcsúmat kedves jó anyámtól.
Otthon levő két testvéremtől,
a harctéren történt szenvedésem.*

*Belézártam gondolatom örömét,
belézártam fogságom szenvedését.
Az örömet, a bánatom egyaránt,
az elején van egy kevés kis imádság.*

⁷⁹ Eredetiben cím nélküli vers

*Ez a kis könyv fogságomnak emléke,
azért irtam mindeneket ebbe a kis könyvbe.
Kedves is volt hűséggel is őriztem,
ezután meg te őrizd helyettem.*

*Olvasd e könyvet tövéről hegyére,
legyen az eszedbe:
a fogoly élete által olvasod e könyvet,
sorra ha értelmét veszed, sose vágyol oda.*

*Igyekezzél tehát olvasni ezeket,
mert aki olvassa értelmesen:
Remélem, nem vágyik arra a fogságra,
eredjél hát tovább és olvasd sorba.*

*Kegyetlen háborún, hogy mentünk keresztül,
őrült félelemmel előre hogy mentünk.
Ragyogott felettünk az öreg nap és hold,
összes erőnket kiadtuk, több már nem volt.*

*Indult a hadsereg: előre! – volt a hang,
jertek hát, magyarok, előre, itt a harc.
Úgy mentünk felfelé a doberdói frontra,
legyengültünk, végre jött az olasz nyomba.*

*Így kerültünk bele a rongy helyzetünkbe,
állásunkat otthagytuk örökre.
Ne vágyjatok oda, én most is azt mondom,
a háború végig szomorú és komoly.*

*Mikor hazafelé megyünk, örüljetek,
az Úrban ismét örüljetek.
Hogyan köszönjem meg neked,
a Te végtelen kegyelmedet?*

*Jóságos szerető Mennyei Atyám,
a hosszú és fárasztó háború véget ért.
Ezer és ezer veszedelmei között
Megtartottál engem s megengedted,
hogy teljesítem kötelességemet,
megvédjem hazámat!*

*És most hazafelé megyek,
várnak kedves szeretteim,
és én szívemben megindulva várom a percet,
hogy lássam és öleljem őket.
Vár a régi templom és én hálatelt
szívvel várom, hogy ott
megköszönhessem jószágod, kegyelmedet
Vár a régi munka és én
komoly elhatározással várom,
hogy enyéim és hazám javára és
a te dicsőségedre folytassam
az abbahagyott munkát.*

*Óh hála, hála neked jó Istenem,
megváltó Jézusom!
Dicséret és magasztalás száll fel szívemből,
magasztaljátok és dicsérjétek az Urat,
mert jó, mert mindörökké vagy az ő irgalmassága.*

*Oltárt építetek neked Istenem szívemben,
és egész életemben szolgálni fogok Neked!*

Ámen.

Ima a szülőkért

*Szeretett menyei Atyám, bár bajtársak között vagyok,
mégis sokszor elhagyottnak érzem magam.
Édesanyám szeretettől sugárzó szeme nem tekint reám
édesatyám jóságos szavát nem hallom.
Ők szegények csak sejtik ingadozó sorsom.
Miképpen folynak szomorú napjaink.
Vigasztalj meg bennünket, nyugtasd meg szüleimet!
A viszontlátás édes reményével éppúgy adj nekem is erőt,
ismét részem lehessen szeretetünk melegségében!
Engedd, hogy mindazt a jót és szépet,
amivel gyermekéveimben elhalmoztak,
engedelmességgel és szeretettel viszonzhassam.
Hogy életük hervadó őszén hűséges támaszuk lehessenek,
ha kegyelmedből visszatérek a harcmezőről.
Légy velük megnyugtató kegyelmeddel,
velem pedig oltalmazó karoddal.
Ámen.*

A napló hátulján található nevek és címek jegyzéke

1918

Írtam unalomból mindent bele. Születtem 1883. október 30-án. Megsebesültem 1914. október 15-én, és elfogtak 1915. október 21-én. Megérkeztünk Nolába november 3-án és itt voltunk 8 hónapot, és jöttünk innét 1916. július 11-én Paduába.

Fogságunkban 3. cüg.	Makai András	Gotlieb Salamon
Cüg szf. Fegyveres Gábor	Szabó András	Molnár Sándor
Korp. Borsi Sándor	Morgenbeszer Sámuel	Szabó Sándor
Gefi. Bujdosó János	Klein Herman	Sass Sándor
Gefi. Ötveti Gábor	Puskás József	Torma Gábor
Gefi. Varga Imre	Szigeti Sándor	Aranyos József
Gefi. Gyorvai Gáspár	Nagy András	Szabó Imre
Inf. Körösi József	Lakatos Lőrinc	Simon György
Úzonyi Imre	Bányai Sándor	Katz Bernáth
Úzonyi Sándor	Katona Sándor	Kincses György
H. Varga Imre	Veress István	Török Károly
Lisztes János	Szilágyi Imre	Szabó Sándor
Fekete Sándor	Péter Sándor	Szabó Gábor, Hajdúnánás,
Szöllősi Mihály	Ökrös Lajos	Sólyom köz. 2806. sz.
Lakatos István	Márkus János	

Eljöttünk Páduából⁸⁰, 1917 június 18-án Sziciliába, Vittoria városba. Megérkeztük június 20-án és itt töltöttem szomorú napjaimat. Írtam 1918. január 17-én. 1919. július hó 7-én voltam kórházban Kutaiába⁸¹.

Pozsár Bálint naplója

Pozsár Bálint 1874. február 13-án született Berettyóújfaluban, itt hunyt el 1964-ben. A Major, a Horthy Miklós, majd a Kádár utcán laktak, földművelő volt a háború előtt és után is. Pozsár Bálint népfölkelőként vonult be 1914 júliusában Debrecenbe. Ekkor még mint létszám feletti szabadságolták, de augusztus 26-án újra behívták, ekkor került a 3. népfölkelő ezred 1. pótszázadához, Gazdig Gyula századparancsnoksága alá. Ezután augusztus 31-én szabadságolva lett, majd október 22-én újra behívták, és már nem lett többet szabadságolva a háború alatt.

A népfölkelők a Monarchia teljes területéről jelentkeztek szolgálatra, az első világháború idején. Népfölkelőnek azt sorozták be, akik 19–42 éves, hadköteles férfiak voltak ugyan, de különböző okok miatt sem a honvédséghez, sem pedig a közös hadseregbe nem tartoztak. Két kategóriába osztották be őket életkoruk alapján. Az első a 19–37 éves korosztály volt, akikkel háborúban a veszteségeket pótolták, ha kimerült

⁸⁰ A napló tanúsága szerint Pogány Imre több hadifogolytábor is megjárt, Nola, Pádua, Vittoria, de a Paduában és a Vittoriában eltöltött időről, valamint az ezt követő időszakról (pl. hogyan került Törökországba) a feljegyzések között nincs információ.

⁸¹ Kütahya, Törökország, Nyugat-Anatólia

a póttartalékos keret. A második a 38–42 éves korosztály volt, akikből hadimunkák elvégzésére hoztak létre munkaosztásokat. A népfelkelő alakulatok élére a szolgálatra még alkalmas, de már nyugállományú tisztek, szolgálaton kívüliek vagy önként jelentkező, tiszti beosztásra alkalmas polgári egyének álltak.”⁸²

Pozsár Bálint a világháború után az 1919-es években a földosztó tanács tagja volt Berettyóújfaluban, és baloldali magatartása miatt a zalaegerszegi internálótábort is megjárta, ahonnan 1921. december 19-én szabadult. A rendelkezésre álló iratok alapján emiatt a későbbiekben sok hátrány éri, majd a második világháború után ismerik el „hű, baloldali magatartását”.

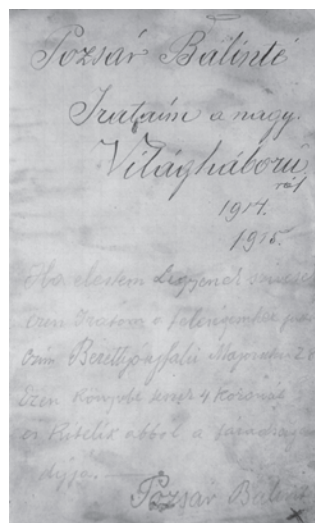
A Bihari Múzeum gyűjteményében két napló maradt fent Pozsár Bálinttól. A kisebbik méretű naplóban feljegyzésszerűen írja le a történéseket, ahogy ő fogalmaz: „háború kezdetekor fogtam a jegyzetekhez”.

A másik, terjedelmesebb naplóban részletesen kifejtette az eseményeket. Ennek a naplónak a kezdő lapjain a következő szöveg olvasható:

„Pozsár Bálint: Irataim a nagy Világháborúról 1914–1915.

Ha elessem, legyenek szívesek ezen iratom a feleségemhez juttatni. Cím: Berettyóújfalu, Major utca 28. Ezen könyvben teszek 4 koronát és kitelik abból a fáradság díja.”

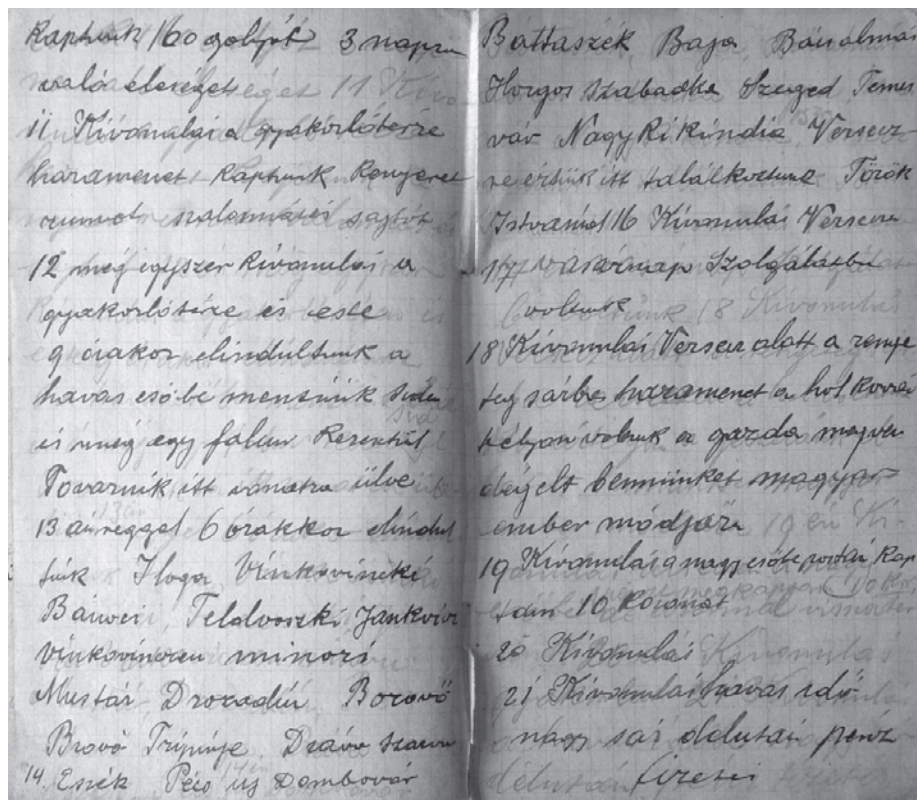
Továbbá: „felhatalmazom Szabó István ujfalusi embert, hogy ezen könyvet vegye át tőlem, ha....”

10. kép. Pozsár Bálint naplójának első oldala

⁸² Suslik 2012

Feltételezhető, hogy a feljegyzésszerűen, hirtelen, láthatóan gyorsan és kapkodó írással megírt „kis napló” szolgálta az alapot a kifejezettebben szép írással, összeszedetten fogalmazó „nagyobb naplóhoz”. A kis napló néhány helyen több információt szolgáltat, mint ami átkerült belőle a nagy naplóba, ezeket jelzés mellett illesztettük be az alapot adó nagy napló soraiba.

11. kép. Részlet Pozsár Bálint kisnaplójából

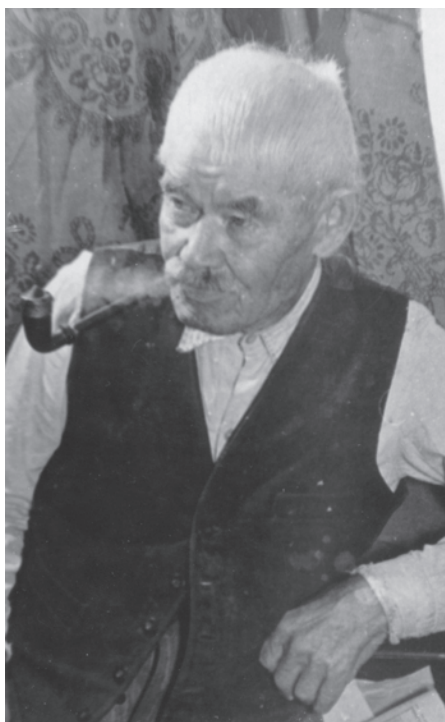
Mindkét napló a Bihari Múzeum gyűjteményében található⁸³, 1980-ban, ajándékozás útján vált az Általános Dokumentumok Tára részévé. Két naplóval van tehát dolgunk, mindkettő 14 cm x 9 cm-es. A IV.2014.72.6. leltári számú a vastagabb napló, számozatlan oldalak, sok oldal üresen hagyása jellemzi, néhány 1919-es feljegyzés mellett az 1923-as év gazdasági feljegyzései egyaránt megtalálhatóak benne. A

⁸³ Leltári szám: BM IV. 2014.72.6., illetve BM IV.2014.72.7.

IV.2014.72.7. leltári számú a vékonyabb napló, ebben feljegyzésszerűen vannak leírva az események. Állapotuk szinte szakadás- és pecsétmentes, de kötésben megtört és kissé szétesett, jól olvasható, kemény fedelű füzetek.

12. kép. Pozsár Bálint az első világháború idején⁸⁴

13. kép. Pozsár Bálint időskori képe⁸⁵

⁸⁴ Leltári szám: BM. IV.2014.72.1

⁸⁵ Leltári szám: BM. IV.72.2014.4.1 és BM.IV.2014.72.2

*A nagy világháborúban való részvételem leírása*⁸⁶

1914. július 27-én bevonultam Debrecenbe, de négy nap ottlétem után, mint létszámfelettit szabadságoltak. Augusztus 26-án újra behívtak, és aznap este be is osztottak az első pót századhoz, Gazdig Gyula parancsnoksága alatt. Szeptember 2-án, szerdán, szabadságoltak egészen október 24-ig. Ekkor újra behívtak, és újra az első századhoz kerültem Gazdig Gyula keze alatt. Gyakorlatoztunk november 22-ig, közben elment november 5-én, 12-én és 20-án egy menetzászlóalj. November 22-én újra szabadságoltattam, de 2 nap múlva újra behívtak, újra elment egy zászlóalj a déli harc-térre, én innen is kimaradva előbb a második majd egy hét múlva a harmadik pót-századhoz kerültem, mint dobos, Márki Lajos századparancsnoksága alá. Itt eleinte gyakorlatoztunk, közben pedig a harctéri sebesülteket, akik Debrecenben haltak el, a temetését végeztük, mígnem december 15-én beosztottak minket is egy menetzásza-dba és szerelgettek bennünket ruházattal és szereléssel.

A csukaszürkébe egész mást éreztünk. A szeretteinktől egész elszakadtunk. Egy hosszú vonattal délre elutaztunk. Elérkezett december 26-a, karácsony első napja, ek-kor már délben elindultunk a debreceni állomásra, és innen vonaton menve Derecske, Pocsaj, Nagyvárad, Szalonta, Szeged, Szabadka, Bács, Topolya, Újvidék és másnap, 27-én Péterváradra⁸⁷ értünk.⁸⁸ Egy sziklabércen épült híres várban lett a mi csapa-tunk mind elszállásolva. E híres vár neve Pétervárad volt, melynek védelmére szolgál a nagy Duna. De hagyjuk e várat, úgyis továbbmegyünk, ha ezt elvégeztük, melyért idejöttünk. Miután hiányos volt a szerelvényünk, fegyverrel, tölténnyel itten felszerel-keztünk, majd szigorú parancsot kaptunk, hogy bárhová lépünk, ellenség közt járunk. Egy „vigyázz” szó, aztán elindultunk útra. De nem ám vonaton, csak úgy gyalogolva, Horvát-Szlavónország hegyes-völgyes földjén halad a kis csapat tovább, továbbmen-vén. Kedves bajtársaim, ha átgondoljuk, ami ez időkből elménkben megforgott. Íme bajtársaim 4 hónap már eltelt. És e kis csapatból egy ember sem halt meg, abba' az időbe' ezt ki hitte volna. Lássátok, mily erős az Isten hatalma. Három hosszú napi ke-serves út után megállott a csapat a rongy Bezkoszován. És a falu végén sátorponyva alatt, gondokba merülve újév reánk virradt.

Itt volt akkor a 29. ezred töredéke. Szánalmas állapot a kis falu képe, szánalmasak ezen szakállas honvédek, vagyis jobban mondva vén népfölkelők. Elbeszéli, milyen víz van Szerbiában, tudják ők már azt, onnan jöttek vissza. Elmaradt ezredük 80%-

⁸⁶ A nem dőlt betűvel szedett részletet a kis naplóban található feljegyzések alapján foglaltam össze. (Cs. I.)

⁸⁷ Város a mai Szerbiában, a városban a Duna folyik keresztül

⁸⁸ A városok jegyzéke, a pontos útvonal csak a kis naplóban található meg

a, ki fogoly, ki meghalt, a jó isten tudja. Újév első napján kaptunk szállásokat, azaz jobban mondva cseréppadlásokat. Igaz, hogy egy kicsit szellős volt a lakás, de be-
lenyugodtunk, nekünk nem jutott más. Hosszú éjszakákat félig átaludva, másik felét
pedig átalgondolkozva. 13 napot töltöttünk itt. Századunk ez alatt egész beosztott,
egygyé lettünk most már a 29-cel, szóval egyesültünk a szétvert ezreddel. Ennek az
ezrednek a 8. századába estünk mi, debreceniek, Márki Lajos parancsnoksága alatt.
Január 9-én Jenő főherceg szemlét tartott csapataink felett.⁸⁹ Pozsonyból, Brassóból
szintén jött legénység, így kiegyenlítve az új ezrednépét. Mikor már az ezred létszáma
kilett, elindult a kompánia. Nyolc óra harminc perckor elindultunk, éjjel a szél az ar-
cunkba csapkodta a havas esőt. Az út, amelyen mentünk, pocsolya és nagy sár. Ilyen
sötétségben jó lélek nem is jár. Azaz bajtársaim, lehetünk jó lelkek, de nem felejjük el
soha ezt az éjjelt. Esőtől és sártól kívülről, belső ruházatunk pedig izzadságtól, csu-
pa víz, csupa sár minden részünk. Mikor megérkeztünk Tovarnik⁹⁰ állomására, ott az
állomáson Isten ege alatt vacogott a fogunk 3 óra hosszat. Azt hittük, már soha meg
nem virrad, mikor 5 órakor bevagoníroztak. A vagonban egy kissé melegeztünk, és
egymástól kérdeztük, vajon hová megyünk? Amíg a társaság ezen gondolkozott, vona-
tunk az útján továbbhaladt. Sok kis apró község maradt el mellettünk. Horvát falvak,
mellyel nem sokat törődünk. Egy-egy állomáson megállt a vonatunk, így haladtunk
tovább. Eszékre jutottunk, Eszék, Pécs, Szabadka, Szeged és Temesvár. Ilyen helyeken
a vonatunk sokat állt.

Így értünk Versecre⁹¹, a végállomásra. Itt találkoztam Török Istvánnal, ők mentek
Galíciába.⁹² Versec szép nagy város, több nyelvű a népe, szerb, román és magyar,
ezek keveréke. Mikor az utcán ezredünk elhaladt, a népeknek ezrei nézik az ablakból.
Egy széles utcáján le is táborozunk, később szakaszonként szállásra jutottunk. Én a
Pancsova út 10. szám alatt lettem elszállásolva.⁹³ Kelet felől látunk egy nagy magas
hegyet, egy régi vára⁹⁴ romja, mely a múltra emlékeztet. Később közelebről volt sze-
rencsénk látni, mert a hegyre többször fel kellett mászni. A hegynek úgy mondva félma-
gasságában egy fehér meszelt kis kápolna⁹⁵ állja útját a várromnak, szélétől számítva
14 épített kőoszlop mutatja, mind a 14-nek ránk néző oldala Jézus szenvedését híven

⁸⁹ A „kis naplóból” átemelve

⁹⁰ Horvát város a mai szerb–horvát határ közelében, Vukovár-Szerém megyében

⁹¹ Város a mai Szerbiában, nem messze a román–szerb határtól.

⁹² A Török Istvánnal való találkozás megemlézése a kis naplóban található meg.

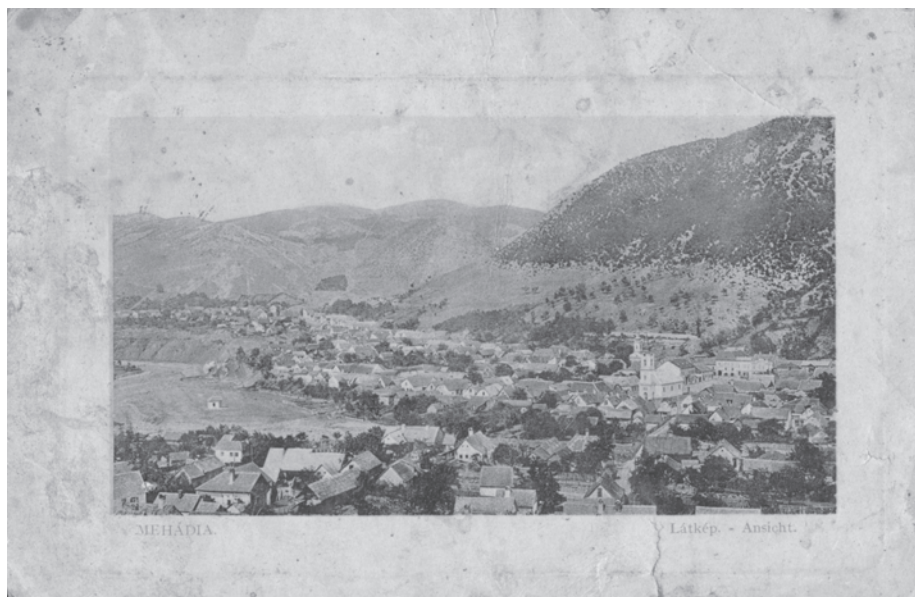
⁹³ Az utca, házzám a kis naplóból átemelve.

⁹⁴ Versec vára valószínűleg Zsigmond király uralkodása idejében épült meg.

⁹⁵ Versec mellett emelkedik a Kálvária-hegyi Szent Kereszt kápolna, amelyet már a XVIII. században is zárán-
dokhelyként tartottak nyilván.

ábrázolja. Lent, a hegy oldalán amerre a szem lát, egyebet sem találsz, mint szőlőt, gyümölcsfát. Mikor mi itt töltöttünk már 2 hetet, tovább itt ezredünk már nem pihenhetett. Pihenésről ugyan itt még szó sem volt, mert mindig hátunkon volt a munició.

Egy szép napon aztán csak arra virradtunk, hogy vonatra ülünk és tovább utazunk. Megint gondoltunk, ugyan hová megyünk. A vonat pedig ment Lugos felé velünk, aztán Karánsebes, majd tovább Mehádia⁹⁶.

14. kép. Pozsár Bálint Mehádiáról feleségének küldött képeslapja

E hegyes vidéknek több oláh faluja van. Mehádián a vonatból kiszálltunk, és mivel éjszaka volt, itt meg is háltunk. A következő nap pihenőt tartottunk. Harmadnap aztán gyalog továbbmentünk egy oláh faluba, Csernahévízre⁹⁷ mentünk. Ebbe az oláh faluba el is szállásoltak bennünket. Azon gondoltunk, hogy majd meddig megyünk. Másnap, harmadnap csak hegyet másztunk, de szállásra mindig csak egy helyre jártunk. Januárnak utolsó napján délután 4 órakor elindultunk útra. Parancsunk szigorú, fele sem tréfa. Kiadták, hogy megyünk mi most Ozsovára⁹⁸, a szerbekkel szembe, le a Du-

⁹⁶ Lugos, Karánsebes és Mehádia a mai Romániában fekvő települések.

⁹⁷ Mehádiától nem messze fekvő település.

⁹⁸ Orsova, a Duna mellett fekvő település a mai Romániában. 1914-ben itt húzódott az országhatár.

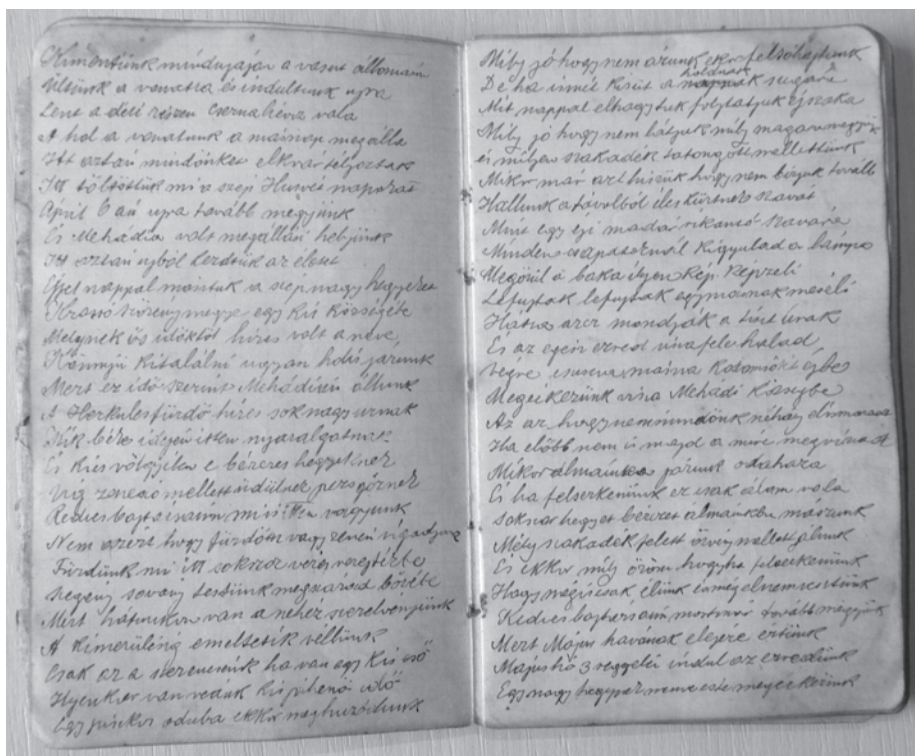
na-partra, melyre a vén harcos a fejét csóválta, gyakorlat az egész, verje meg a csuda. Útközben pediglen, hogy továbbhaladtunk, éles történyt még vagy 45-öt kapunk. Kibukkant a hold is, talán azt kérdezi, mi lesz most öregek, nem tudtok pihenni, és nagy csendességben mentünk Ozsovára. Itt a Duna szélén meghúzódtunk egy sáncban. Szép holdvilág mellett a legnagyobb csendben folyik előttünk a Duna vize.

Túloldalon, a szerb parton sincs ott semmi nesz. Némán merednek az ég felé a hegyek, tíz óra, és hangzik egy puska durranni. És tovább, az egész úgy ropognak sorban, mintha kukoricát pattogattunk volna. Néha, ha hallgattunk, feleltek a szerbek, de mihozzánk ők sem galambtojást küldtek. És közben elhangzik egy-egy ágyú szava. Alattunk ilyenkor a föld is reszket vala, visszhangot adának erre a szerb hegyek. Végre mindkét részen nagy keleti csend lesz. Midőn mi nem lőttünk, ők sem lőttek többet. Ekkor szép csendesen csapatunk elment. Már egy óra múlva elmaradt Ozsova, fényesen süt a hold, tán ő is olvassa, hogy megvagyunk mind, egy sem maradt oda. Fáradt testtel aztán végre megérkeztünk, és három órára Csernahévízre mentünk. Innen másnap este folytattuk utunkat, hogy megtalálhassuk híres városunkat, Mehádiát, aztán a vonatra ültünk. Másnap este Versecre érkeztünk. Versecen azt halljuk, megindulunk, mert nem is népfölkelők már, hanem honvédek vagyunk. Itten tovább aztán csak gyakoroltunk. Míg csak márciusra mi fel nem virradtunk. Éppen 7-én ültünk fel vonatra, Karasjeszenőig meg sem álltunk. Innen tovább gyalog folytattuk utunkat. Egy fűzfás gáton át ördög hídhöz értünk. Két kilométerre volt tőlünk a szerb határ, de itt meg sem álltunk, hanem továbbmentünk. És délután aztán Gerebencre⁹⁹ értünk. Reggel 5 órakor ismét készen álltunk. A hótól fehér lett minden ruházatunk, mert a hó akkor is oly sűrűen esett. Nagyítóüveggel sem látnánk az eget. Nem látunk tisztából, csak egy sváb hadnagyot. Az egész rajvonal befeküdt a hóba. Szegény vén bakának szomorú a sorsa, gondolhatja ebből, aki nem próbálta. Pár napot itt voltunk és indultunk vissza. Hideg, havas úton gyalogoltunk vissza Karasjeszenőig, addig meg sem állva. És Karasjeszenőn a vonatra szálltunk, Versec városáig aztán meg sem álltunk. És itt újrakezdtük, amit félbehagytunk, marsoltunk, rukkoltunk és gyakorlatoztunk. Felvirradt márciusnak 20-dik napja, szóllanak a kürtök, mert riadó vala.

Kimentünk mindnyájan a vasútállomásra, ott vonatra ültünk és indultunk újra. Lent a déli szélén Csernahévíz vala, ahol a vonatunk másnap megállt. Itt aztán mindönket elkvaratélyoztak. Itt töltöttük mi a szép húsvéti napokat. Április 6-án újra tovább mentünk, és Mehádia volt megállási helyünk. Itt aztán újrakezdtük az életet. Éjjel-nappal

⁹⁹ Város a mai Szerbiában, Karasjeszenő közelében, tőle nyugatra.

másztunk a szép nagy hegyeken. Krassó-Szörény megye egy kis községébe, melynek ősidőktől híres volt a neve. Könnyű kitalálni nagyon, hol is járunk, mert ez idő szerint Mehádián álltunk. A Herkulesfürdő híres sok nagy úrnak, kik béke idején itt nyaral-
gatnak, és kies völgyében e bérces hegyeknek víg zeneszó mellett üdülnek, pezsgőznek. Kedves bajtársaim, mi is itten vagyunk. Nem azért, hogy fürödjünk, vagy zenére vigad-
junk. Küzdünk mi itt, sokszor véres verejtékben, szegény sovány testünk megszáradt
bőrében, mert hátunkon van a nehéz szerelvényünk, a kimerülésig emeltetik vélünk.
Csak az a szerencsénk, ha van egy kis eső, mert ilyenkor van reánk kis pihenő idő. Egy
piszkos faluban ekkor meghúzódunk.

15. kép. Részlet Pózsár Bálint nagy naplójából

Felsőhajtunk: Mily jó, hogy nem ázunk el. De ha ismét kisüt a holdnak sugara, mit nappal elhagytuk, folytatjuk éjszaka. Mily jó, hogy nem látjuk, milyen magasan vagyunk és milyen szakadék tátong mellettünk. Mikor már azt hisszük, hogy nem bírjuk

tovább, akkor hallunk a távolból éles kürtnek szavát. Mint egy égi madár rikkánó szavára, minden csapatnál kigyulladt a lámpa. Megörül a baka ilyenkor, képzelet, lefújtak, befújtak egymásnak. Meséli, hátul azok mondják a tiszt úrnak. És az egész ezred visszafelé halad. Végre csúszna, mászna a koromsötét égbe. Megérkezőnk azva Mehádi községbe, azaz hogy nem mindőnk, néhány elmaradt. Ha előbb nem is, majd mire megvirradt. Mikor álmunkban odahaza járunk, és aztán felszerkenünk, ez csak álom volt. Sokszor hegyet, bércezt álmunkban mászunk, mély szakadék felett örvény mellett járunk, és ekkor mily öröm, hogy ha felkelünk, hogy mégiscsak élünk és még el nem veszünk. Kedves bajtársaim, most tovább megyünk, mert május havának elejére értünk. Május 3-án reggel indul az ezredünk egy nagy hegynek, melyre este megérkeztünk.

Csináltuk az utat, de nem a legjobbat, 7-én aztán elindult a csapat. Délután már voltunk Csernahévíz alatt, mert ott napi hegyi menet után visszafelé mentünk a hegyeknek ormán. Elérkeztünk Csernahévíz falujába. El is szállásoltak mindnyájunkat sorba', de alig telt el egy rövid fél óra, csapatunk riadó zavarja már tova. 12 órakor már Ozsován voltunk, itt az állomáson szépen meghúzódtunk a sötét szobákban, ahol csak úgy tapogattunk, mivel itten most már gyertyát nem gyűjthattunk, mert erre szigorú parancsot kaptunk. És a csendességben szépen elaludtunk. Másnap délelőtt 11 óra tájban megszólalt a parton a szerbek ágyúja. Mert Ozsovának a nagy állomása közel a Dunához vagon felállítva. Észrevették tehát a szerb atyafiak, hogy mi itt vagyunk, ezért ágyúzgattak. Eljött ez nap estéje valahára, és elszállásoltak egy nagy iskolába. Innen ment századunknak egyik szakasza őrség szolgálatra Ada-Kalehre¹⁰⁰. Ez az Ada-Kaleh egy erősség vala, mit a török épített még az őskorba'. A Duna folyótól vagon átkarolva, és ide bejutni lehet csak éjszaka. Mert itten akinek az élete kedves, az nappal a biztos halálba ha mehet, mert hogyha meglátják a szerb atyafiak, hogy itten a parton valaki sétálgat, rögtön ráágyúznak, mi a veszét okozza. Nem akarja senki, hogy itt lelje végét, mert az élete itt mindenkinek kedves, legyen az már beteg avagy egészséges. Innen jártunk éjjel sáncokat csinálni, sötét éjjel, mikor nem láthat meg senki. Eljőve május hó 13-a. Szegény kis csapatunk újra indul útra. Erdők, hegyek között jutottunk egy helyre. A román határnak éppen a szélére, itt letáboroztunk egy nagy hegyoldalban. Innen jártunk aztán őrség szolgálatra. Miután hazám határának széle itt lévén, csapatunk sáncozni járt ki éjjelenként, 29-én éppen éjfél tájban. Csapatunk most itten fel leve már váltva, akkor éjjel aztán megindultunk szépen, már reggelre értünk Tufás községbe. Innen továbbmentünk be a hegyek közé, ahol szétosztottak idegenek közé.

¹⁰⁰ A törökök által lakott kis sziget volt a Dunán, Orsovától három kilométerre. Már Hérodotosz műveiben is feltűnik, de a szigetet 1972-ben, a vaskapui vízerőmű megépítése után elárasztották, így eltűnt.

Miután mi itten legyengültünk, és sokat kiszedtek közülünk, az erősebbeket itt kiszedték újra, mi pedig maradtunk, a gyengébb csapat.

Eljöve májusnak 30-ik napja, a mi kis csapatunk indul útnak újra. Szépen visszaérkeztünk Mehádiára. Itt beosztottak minket új dandárba. Így jutánk a 16. hegyi dandár menetzászlóalj 2. századába. Így telt el egy pár nap Mehádián, repülőgéptelepet csináltunk. De a századunknak soha nem lesz nyugta. Július 6-án megint továbbmegyünk, estére azután Temesvárra értünk. Innen gyalogoltunk át egy kis faluba, itt szállásoltak el bennünket, Szabadfaluba¹⁰¹, mert így nevezték ezt a kis községet, ahová ezredünk elszállásolva lett. Ezen falu népe német ajkú vala, de azért jószívű, az Isten megáldja. Itt aztán jártunk mi a gyakorlatokra, üres időn pedig a népnek munkára. De azért mégis marad annyi helyem, hogy leírjak nektek egynehány szép verset.

A harctérről

I.

*Messze csatatéren tőletek édesem,
reátok gondolva, édes jó gyermekem
Talán ha záporként hull is a golyó rám,
Gondolatom akkor is tiköztetek van ám.*

II.

*Ó édes gyermekem, kedves kis családom,
Higgyétek el, mindig rólatok álmodom.
Hogyha marsolok is, ti vagytok eszembe
Még hogyha fegyverem fogom is kezembe.*

III.

*Ha még madár dalait hallom is zengeni,
Azt hiszem, ti jöttök fülemhez csevegni.
Ha eszembe juttok, oly jó érzés fog engemet,
Elfelejttem ezen mostoha életem.*

IV.

*Azt hiszem, tudjátok, kedves kis családom,
A hazáért harcol a ti jó apátok.
Hazaért, királyért és a szabadságért,
Hogy nektek is jusson valamikor jólét.*

¹⁰¹ Szabadfalu (Freidorf) 1951-ig önálló község, ma Temesvár része, mint VII. kerület.

V.

*Hogy jó szívvel gondolatok apátokra,
Így nem fog lenni a sors hozzátok mostoha.
Kedves anyátoknak szót fogadva mindig,
Úgy lesztek boldogok, amíg éltek mindig.*

VI.

*Ha majd harctéren elvérzik a szívem,
Gondolatok énrám szeretett gyermekem.
Én nekem is az lesz utolsó sóhajom,
Ég áldása legyen veletek családom.*

VII.

*Hely sok őszbe vegyült szegény jó apának,
Könnyei itten a kövekre hullanak.
És midőn rágondol az ő családjára,
Izire elfogódik keserű bánatba.*

VIII.

*Ha pedig majd egyszer a harctérről vissza
Kedves családomnak visz a sors karjába,
Akkor lehettek ti boldogok csak újra,
Visszaadá az ég apátokat újra.*

IX.

*Sok szegény özvegynek sok szegény árvának,
Könnyei ezeknek ezrével hullanak.
Mennyi esdő ima, mennyi fohász száll el,
Miljó szív esedez, összekulcsolt kézzel.*

X.

*Kéri az Úr Istent, hogy édes apjukat
segítse haza az ő boldogságukat.
A családi fészek csak úgy lehet boldog,
ha az apai szív tiköztetek dobog.*

XI.

*Milliók imája száll fel az egekbe,
Kéri a Jó Istent, legyen egyszer vége
Ennek a szármalmas, sirmalmas életnek,
Viruljon az öröm a családi körben.*

XII.

*Ez a vészes felhő vonuljon el végre,
derüljön föl az ég, legyen csendes béke,
Jöjjön el a béke, legyen csendes minden,
Nyugodtan élhessünk családi körünkben.*

XIII.

*Jöjjön a fényes nap a kiderült égre,
Akkor lesz sok szenvedő család öröme,
Midőn a szenvedő apa hazatére
Sok bánat s szomorúságnak akkor leszen vége.*

XIV.

*Csak azok lesznek majd a boldogtalanok,
Kiknek a jó apjuk harctéren porladoz.
Hely sok árva esdő szívvel, de hiába várja
Nem öleli őket a jó apjuk két karja.*

XV.

*Bízunk azért minden Isten kegyelmébe',
Ez áld meg bennünket teljes életünkbe'.
Elfordítja a vészt mindenkitől távol,
Ez ad boldogságot mindenkinek bárhol.*

Írtam: Djakováron¹⁰², Szlavóniában, 1915. június 29.

¹⁰² Diakovár, horvátul: Dakova, németül: Djakowar, város Horvátországban.

Folytatás a június hónapnak 14. napján.

Amidőn csapatunk ruhapótlást kapván 10 óra 30 perc, és indultunk útra. Temesváron ültünk újra a vonatra, útirányunk nekünk Horvátország vala. Útközben sok kis- és nagyváros elmarada, amit feljegyezni az ördög sem tudna. Jegyeztem egy párat, kik voltak nagyobbak: Zombor, Nagykikinda, Szeged és Szabadka. Végül a vonatunk este 6 órára Djakova nevű állomáson áll. Útközben hej, de sok szép rónákat látunk, de mindenütt asszony-gyermek munkást látunk. Dolgoznak szegények, nincs férfi a háznál, őket a harctéren aratja a halál. Ezrével hullanak el a munkáskezek, millió árvának szíve majd megreped. Midőn megérkeztünk, sorakozó vala, és a zászlóaljunk el lett szállásolva. Djakova szép város, gyönyörű temploma, de a népe vegyes, horvát, német lakja. Van egy pár magyar is közte széjjelszórva, de már ez is úgy el van korcsosodva, mint ha magyar talán sohase lett volna. Itt aztán jártunk mi mezőre dolgozni, tanultuk a cukorrépát kapálgatni. Kenyerünk, ha nem volt, egész nap egy falat, a bakatársaság egész nap kapálgat. Hogyha mondják eztet a tiszt uraknak: kenyér nélkül dolgozni nem tudnak, az rá a felelet: miért ettetek meg? És ha sokat beszélsz, azonnal kikötnek. Háborúba vagy most és nem odahaza, éhen-szomjan lenni esküdtél valaha. Kaptál jó ebédet, paszulyt ecet nélkül, só sem sok van benne, mindig rántás nélkül. Hogy minden nap egyszer paszulyleves vagyon, mert ez katonáék nagy divatja vagyon. Eljőve június 27. napja, Tertyánszky hadtestparancsnok szemlét tartott¹⁰³, de mi csak jártunk rendszeren munkára.

Teltek a napok is, habár nehezen is, itt is dolgozgattunk, meg aztán amott is. Július 5., reggeli 4 óra, elindult csapatunk, de nem tudtuk hova. Sirokopolya¹⁰⁴ a falu, hová mentünk, 10 órakor aztán ide megérkeztünk. Itt egy erdő szélén fát kellett von' rakni, vasúti kocsiba, de nem lett abból semmi. Mert a kocsik ide nem érkeztek meg, nekünk pedig este hazamenni kellett. Másnap pedig újból csak beosztva lettünk, mi aztán 60-an Viskovára¹⁰⁵ mentünk. Itt aztán ki lettünk mi osztva munkára, itt kettő, ott három, úgy lettünk szétosztva. Én itten egy magyar asszonyhoz jutottam, és másodmagammal a mezőn arattam. Arattuk a búzát, szedtük is a markot, mert nekünk itten ez a munka jutott. Délután 2 óra egy új parancs jöve, azonnal bejönni, megyünk valamerre. Délután 5 óra, mire összejöttünk, és az őrmesterünk meg is indult velünk. Visszagyalogoltunk szépen Djakovára, amely Viskovától 8 km vala. Itt pedig már nekünk sokkal jobb lett volna, nem kellett volna itt kirukkolni soha. Mert ez a falucska úgy kért el munkára,

¹⁰³ A hadtestparancsnoki szemle emléke a kis naplóban található meg

¹⁰⁴ Siroko Polje, település a mai Horvátországban, Eszéktől északnyugatra.

¹⁰⁵ Viškovi, horvát falu.

miután ő náluk nagy aratás vala. Amíg visszaértünk, csupán arról volt szó, ugyan hova visznek, ez bizony nem lesz jó. Mert ez a sok őszbe vegyült sok atyafi, jobb szeretné már a családját meglátni. Szívesebben jönne azután harcolni, hogyha a családját még egyszerűen megnézi. Midőn visszajöttünk este Djakovára, íme ez időben egy új parancs vala. Nem megyen ezredünk új parancsot várva, ezen kis faluból, ahonnét eljöttünk, orosz foglyok jöttek aratni helyettünk. Mihelyettünk tehát őket alkalmazták, ő velük a búzát szintén arattatták. Júliusnak lévén a nyolcadik napja, reggel 7 órakor ültünk fel vonatra. Robogott a vonat mindig továbbmenve, míg Horvátországot keresztül nem szelte. Utunkba de sok szép várost, falut láttunk, délután 5 óra, már Sziszeken¹⁰⁶ álltunk. Éjjel 4-kor kaptunk egy kis teát, ami nem sokat ért, de itten nem volt más. A mi vonatunk hát csak robogott tovább, utunkba elhagytunk hej, de sok állomást. Sok folyón átmentünk, közte a Száván is, de hogy hova megyünk, azt nem tudta senki. Mert a katonának mindent tudni tilos, néki csak hallgatni, mert joga nincs most. Kilencedik reggel már 4 óra vala, amidőn vonatunk egyszer csak megállta. Ezen város neve Károlyváros¹⁰⁷ vala, ez Horvátországnak egy nagyobb városa. Itten megkávéztunk egy pár órát töltve, azután indultunk Laibach¹⁰⁸ város felé. Már itt kisebb-nagyobb hegyek állanak előttünk, de sok alagútból kijöttünk, bementünk. Majd nemsokára elértük a határt, az osztrák országnak a szélső városát. Bubnjarci¹⁰⁹ a horvát szélső állomása, ahol a vonatunk 10 órakor állta. Itt aztán a mozdonyt mindjárt kicserélték, osztrák vasutasok a vonatot átvették. Mert itt már bent voltunk az osztrák határba Krajna tartomány déli oldalába. Délbe megálltunk egy szép állomásba, a Kulpa¹¹⁰ folyónak jobb oldalpartjába, ahol a vonatunk 2 órát tölte. Ezen idő alatt szétnéztünk e tájon, egyik másik hevert a fáknak árnyába. Míg nem elindultunk újra a nagy útra. Kilencedike délután 5 óra vala, mikor elérkeztünk Laibach városba. Itt kaptunk ebédet, vacsorát egyszerre, mert az út sürgős volt, de nem tudtuk, merre. Ezen állomáson volt egy hadi kórház, ide sebesülteknek százait hozták. Mert ezen vonalon kettős vágány vala, az egyikken a sebesültet hozta, míg a másikon vitte a friss erőt, hogy az olaszokat leverjük mielőbb. Így mentünk mi tovább Olaszország fele, hol az ellenségünk ágyúzott befele. De utunkba volt itt ám sok látnivaló, amit más mondana, azt mondanám nem való. A nagy sziklahegyek itten áthidalva, egyik a másikkal összekötve vala. Toronymagasságú hidak kiépítve, az

¹⁰⁶ Sisak, város Horvátországban, Sziszek-Moslavina megye székhelye, Zágrábtól délkeletre, a Száva, a Kulpa és az Odra folyók találkozásánál fekszik.

¹⁰⁷ Karlovac

¹⁰⁸ Ljubljana, a mai Szlovénia fővárosa

¹⁰⁹ Falu Horvátországban, a trianoni békeszerződésig a Zágráb vármegyei Károlyvárosi járáshoz tartozott.

¹¹⁰ Folyó Horvátország és Szlovénia területén, a Száva jobb oldali mellékfolyója.

ember csak szédül, hogy ha letekinte. Végtelen nagy sziklák az égnek merednek, mi meg néha-néha nézzük a térképet. Hogy hova is jutunk, azt senki nem tudta, végre a vonatunk éjszaka megállta.

Éjjel 1 órakor Szent Péteren vagyunk, és itt a vonatból mindnyájan kiszálltunk. Itt a faluszéli mező közepében le is táborozánk, éppen az útfélen. Itten szép sorjában, mindönk lefeküdtünk, reggel 5 óráig csendesesen pihentünk. 5 órakor ismét továbbmentünk, itt egy kis faluba szállásolva lettünk. Obcina lőn ezen kis falunak neve. De itt maradásunk éppen 2 nap leve, Istenem, mennyit is kell itten szenvedni. 38 óráig a vonaton lenni, tikkasztó melegben étlen és még szomjan, az a csoda, bírjuk, ember le nem dobban. Mert szegény bakának hej, de rossz a sorsa, mikor utazik vasúti kocsiba, mert őnékik csak azt a kocsit adják, akiben egyébkor marhákat szállítják. Hidd el, jó barátom, hogy sírna a lelked, ha ezen helyzetet átalszemplélnétek. Ezen kis faluból tehát továbbmentünk, mivelhogy itt sincsen elegendő vizünk. Mert ezen a tájon csak úgy isznak vizet, amikor eső van és ebből gyűjtenek. Mert ezen vidéknek köves a talaja, itt forrást nem találsz, bár mehetsz napszámra. Reggeli 4 óra, kiáltja naposunk, mert 5 órakor indul a századunk. De hogy hová, merre, arról mit sem tudunk, felszerelt a csapat készen áll az útra. Innen továbbmentünk egy másik faluba, hat kis falut hagytunk el a hátunk megett, és a hetedikbe ismét szállásunk lett. Ide már messzebb volt olaszok határa, még az ágyúszó is néha-néha halla. Mert hol előbb valánk Obcina faluba', oda az ágyúszó nagyon jól behalla.

Hej, de meg is verte az ég a katonát, mindig költözködik cipeli zisztungját¹¹¹. Talán még a sors is ellenünk szegődött, az is azt szeretné, bár lennének legyőzött. Csak a szép fényes nap, ő talán sokallja, mert fényes sugarát felleg alá dugja. Ő sem szemlélheti, hogy a földön mi van, ezt a nagy vérontást, amilyen már itt van. Mert a nagy világnak modernebb korszaka, huszadik századba még ilyet nem látta. Országunk szélein millió fegyverek, közbe a nagy ágyúk ezrei dörögnek. Ily nehéz időket talán sosem éltünk, mióta melegen pezseg piros vérünk. Szegény magyar népnek de sok százezrei, szétmarcangolt testtel halálát itt leli. Százezer sebesül, ugyanannyi halott, szegény Magyarország neked csak kijutott. Megtámadnak téged mind a 4 oldalon, azaz jobban mondván világ négy sarkáról. Ellened vagyon most vagy hétféle nemzet, mely rabszolgaságra juttatna most téged. De velünk vagyon a magyarok Istene, és a fegyverünket viszi győzelemre. Talán ezer éve ezt nem is remélted, mennyi vágyszemmel néznek mostan téged.

¹¹¹ Valószínűnek tartom, hogy a zisztung a következő német szavak elferdítéséből volt használatos: Ziehung: húzás, Anziehen: felöltözni, Anzug: „cucc” értelemben is használatos, így a zisztung mindenféle felszerelést jelent, amelyet a katona magával vitt.

Pozsár Bálint megsebesülése és hazatérése¹¹²

Július 23¹¹³. este 6 órakor a vonatunk megérkezett, ekkor pótélelemmel és töltény-nyel felszereltek bennünket. Innen éjjel 12 óráig mentünk a front felé, az ágyúk folyton dörögtek. Egy falu alatt egy fenyvesben háltunk meg, 4 órakor mentünk a tartalékhoz, már itt a sebesülteket folyton hozták, és innen este 8 órakor elindulva mentünk a tűzbe, izzasztó fegyverropogás és ágyúdörgés közben eltelt az éj.

24-én, szombat este újra elmentünk a doberdói tűzvonalba, borzasztó égi és még borzasztóbb földi háborúba. Reggel visszavonultunk felváltani a 62. és 101. zászlóaljakat vasárnap.

25-én estefele kimentünk a tűz alól, hogy az ezred hiányait pótolják velünk, de este 10 órakor riadó, és belekerültünk a tűzbe, Doberdónál éjjeli támadások voltak.

26-án tartalékba voltunk, de az ágyúzás borzasztóan dühös volt egész estig. Este 7 órakor kivonultunk a tűzből, és levonultunk a tűzvonalon kívül, de este este 11 órakor riadó volt, és újra elmentünk a tűzbe szuronyrohamra, reggel újra vonultunk.

27-én vissza, ekkor kaptam egy golyót az arcomba, és a századot elhagytam. Elmentem a kötözőhelyre, innen állomásról állomásra, hol szekéren, hol gyalog Szent Dániel állomásra, itt már készen várt a sebesültszállító vonat. Vonatra ültetve bennünket, körülbelül 1200 sebesültet 28-án Roseggerhoff¹¹⁴ mellett, a Lukovácsi barakk kórházba vittek.

Augusztus 7-én kijöttem a kórházból és elküldtettem Csáktornya, Nagykanizsa, Balatonfüred, Siófok, Székesfehérvár irányába. Budapestre a 29. honvéd hadkiegészítőhöz mentem. 9-én Pestről Debrecenbe küldtek, a 3. népfőlkelő gyalogezred parancsnokságához.

A naplók hátulján található nevek és címek jegyzéke

Víg István 3. népfőlkelő gyalogezred

Pozsár Mihály 3. honvéd gyalogezred, Debrecen

Gulyás András 3/IV hadtápszászlóalj

Kinter János 3. Népfőlkelő gyalogezred, I. Had. 1. század Abschmit Commando

Gulyás Mihály 37. gyalogezred, Óbecse

Veres András

Veres István

¹¹² A hazatérés körülményeiről összefüggő szöveget nem írt Pozsár Bálint, mindössze ezt a néhány feljegyzést, melynek egy része mindkét naplójában, szó szerint ugyanúgy leírva található meg.

¹¹³ A második isonzói csatában vett részt, ami 1915. július 18-tól augusztus 3-ig tartott.

¹¹⁴ Graz mellett

Pálfi Sándor 5. népfölkelő gyalogezred II. Had. 2 század

Túz Sándor Debrecen

Mázi Miller

Sziki Imre

Takács Mihály

Krizsán Péter

Szabó Gábor

Árgyelán Péter

Szabó Lajos

Szőnyi Benjamin

Háger József

Deczki József, Mikepércs

Vékony Ferenc, Székelyhíd

Horváth János, Vésztő

Összegzés

Székely László és Pogány Imre sorsa abban azonos, hogy mindkettőjüket az orosz frontra irányították, majd Olaszország, Antant-oldalon történő hadba lépése után a Doberdó-fennsík poklában találták magukat. Az itt átéltek minden bizonnyal örökre bevésődtek elméjükbe, alapjaiban változtatták meg gondolkodásukat. Az isonzói csaták folyamán mindketten hadifogságba estek, a háborút követően hazatértek és a családjuk visszaemlékezése szerint, bár sokat beszéltek a háborúról, a közösség megbecsült és aktív tagjai voltak idős korukban is.

Pozsár Bálint sorsa egy kissé eltérő, ugyanis ő már 40 éves volt, amikor népfölkelőként bevonult. A katonaság rendszeréből fakadóan elsősorban hadi munkálatokat végeztek, emellett sokat gyakorlatoztak, így egy idő után valódi harci cselekményekre is be lettek osztva, ahogyan Pozsár Bálint mondja: „*nem is népfölkelők már, hanem honvédek vagyunk*”. A korabeli Magyarország déli határai mellett teljesített szolgálatot, rengeteget utazott, sok településen megfordult, majd őt is kirendelték az olasz frontra, ahol a második isonzói csata közben megsebesült. Naplójában hazafias mondatok és megállapítások lelhetők fel, de később minden bizonnyal kapcsolatba került a bolsevizmussal, ami nagymértékben hatott rá, hiszen a rendelkezésre álló dokumentumok¹¹⁵

¹¹⁵ Bihari Múzeum gyűjteménye, gyarapodási szám: 1980/11

alapján támogatta a Tanácsköztársaságot. Emiatt a két világháború közötti időszakban sok hátrány érte. Ez a viselkedés a háborút követően jellemzőnek mondható, hiszen a mindennapi életükből több évre kiszakított katonák a frontvonalakon rengeteg traumát szenvedtek el. Hazatérve vissza kellett találniuk a társadalomba, amely visszautat sokszor a szélsőségek jelentették számukra.

A fentiekben ismertetett három napló tehát három Biharban született és élt, majd az első világháború alatt a hazáért harcoló hős katona visszaemlékezése. Megpróbáltatások, gondolatok, kétségek, gyötrődések és remény különös keveréket képeznek, mellyel betekintést nyerhetünk abba, hogy milyen volt ez a háború „belső nézetből”. Nyugodtan mondhatjuk, hogy ugyan „csak” három ember három naplója, de ezek a sorsok azonban ezrek sorsát tükrözik vissza. 1914-ben sokszor önként és szó szerint dalolva vonultak be a férfiak egy cél érdekében, viszont a frontvonalon tapasztaltak rövid időn belül kiábrándítólag hatottak az emberekre. A szélsőséges időjárási körülmények, az elesett bajtársak látványa, a fertőzések a sérülések és az éhezés mindennapossá váltak. Sem a Monarchia katonái, sem a hátország nem volt felkészülve egy elhúzódó, többéves háborúskodásra, az első időszak lelkesedése hamar szertefoszlott, a háború személyes és testközeli élménnyé vált.

Irodalom

BARTA Róbert

2010 *Az első és második világháború képes története.* Tóth Könyvkereskedés és Kiadó, Debrecen

DIÓSZEGI István

1999 *A Ferenc József-i kor. Magyarország története 1849–1918.* Budapest

GALÁNTAI József

1988 *Az első világháború.* Budapest

GALÁNTAI József

2001 *Magyarország az első világháborúban.* Budapest

HAHNER Péter

2014 Franciaország 1914-ben. A harmadik köztársaság vállalja a háborút. *Rubicon* 4–5. szám 38–50

- KENNEDY, Paul
1992 *A nagyhatalmak tündöklése és bukása – Gazdasági konfliktusok és katonai válságok 1500–2000.* Budapest
- MARUZSA Zoltán
2014 Tisza István és a háborús felelősség kérdése. *Rubicon* 4–5. szám 66–74.
MESSENGER, Charles
1995 *A háború évszázada – Világméretű konfliktusok 1900-tól napjainkig.* Budapest
- NÉMETH István
2014 Lövészárkok, kézigránát, gázálarc. Az állóháború új harci eszközei. *Rubicon* 4–5. szám 90–96.
- POLMANN Ferenc
2014 A szarajevói gyilkosság 1914. június 28. *Rubicon* 4–5. szám, 50–62.
- POLMANN Ferenc
2014 Létszám, lelkesedés, felkészültség. Az osztrák-magyar haderő. *Rubicon* 4–5. szám 74–77.
- POLMANN Ferenc
2014 Pánik. Extrém stressz a harctereken. *Rubicon* 2014. 4–5. szám. 87–90.
- SIPOS Péter
2000 A XX. századi forráskiadás problémái és ajánlás a forráskiadás szabályzatára. *Fons* 7. évf. 1. szám, 171–184.
- Suslik Ádám
2012 A honvédség szerveződése a mai Kárpátalja területén 1868–1914 között. In: *KMMI-füzetek* XVII, Ungvár
- UNGVÁRY Krisztián
2014 Isonzo–Doberdó–Caporetto. Magyarok az első világháborúban. *Rubicon* 9. szám, 4–23.

Imre Csarkó

„Memento mori” – Three bihar soldiers’s diary about the First World War

On the 100th anniversary of the outbreak of „The Great War” – which shocked and shaped Europe and the World – the Museum of Bihar commemorates by a periodic exhibition. Three bihar soldiers’s diaries were uncovered during the research period of this exhibition. The diaries had been written on the battlefields also as prisoners of war. Imre Pogány (from Asszonyvására), Bálint Pozsár (from Berettyóújfalu) and László Székely (from Gáborján) reported about those events by first hand information. Every day life activities of war, the enormity of the battles and their state of mind are clearly reflected in their words. The work transmits the modern version of the original texts to help the people of the XXI. century to see the actions of war as well as the hero’s life and thoughts in a very specific and unique aspect.